

BAJAI HONPOLGÁR

Várostörténeti és Környezetvédő lap

2001. november

XII. évfolyam 11. (133.) szám

Ára: 100 Ft

Újvidék szabad kir. város (Ferenc József-csatorna emlékalbum, 1879. k.)

A Türr István Múzeum gyűjteményéből

FOHÁSZ A VAJDASÁGÉRT

Mostanában naponta hallok a szülőföldemről, az érdeklődés középpontjába került a Vajdaság. Talán ezért ébredezik bennem egyre szívesebben a bácskai tájakra való emlékezés. Álmomban is egyre többször látogatok haza, a falumba, így hát sokszor átélem a viszontlátás viharzó és lobo-

gó varázsát, amikor nesztelen léptekkel, áttetsző árnyékként végigvonom a mi régi utcánkon. Álmában az ember halkán jár.

Az álom csodájával a szívemben megnyugtatóbb az ébredés is, hiszen tele vagyok ilyenkor élménnyel, s nem meglepő, ha azt hiszem, hogy azon a vidéken

magasabb az ég is. Az út-széli árokpártok füves lankáin meg-megpihenve órákig el tudtam mindig nézni, hogyan bandukolnak a fehér lábú nyírfák az utak és a mezsgyék elválasztó küszöbén.

Mindig magamban hordom, s ha imádkozom, látom is, és féltve őrzöm szülő-

földem képét. Más ott a levegő, hidegebb a kutak vize, s ha vihar jön a kazlakat fel-dúlva, lekushadnak előtte a házak. Akár egy komor tónusú Konjovics-kép. A bú-zatáblák fölött éneklő pacsirta meg akár egy szépen csengő, halk Kosztolányi-vers. A gulya körül megmozduló levegő délibábos rajzait talán Arany János is megértené, mint ahogy e táj népe egyaránt megérti a szerb és a magyar költők szomorúságát is. Olykor imádkozás köz-ben is felkapom a fejem: ugyan ki hege-dül és énekel bennem már nyolcvan éve, de riadtan kérdezhetném azt is, miért rak-tak erős zárat az ajtókra és a kapukra errefelé, és miért némult el oly hirtelen az emberek beszélő kedve a Bácskában.

Én otthon vagyok ezen a földön, amely a szülőföldem. Azért szeretném elűzni e táj fölül az egyre komorabb felhőket, hogy újra kisüssön a nap, és mindenki szót értsen végre egymással, szerbek, ma-gyarok és bunyevácok egyaránt. Beszél-jük meg dolgainkat, rendezzük sorsunkat, mert eljött végre ennek is az ideje. A meg-békélés lehetőségét hozták el a balkáni viharok erre a tájra. Az igazszólás napját. Sírjuk el bánatunkat, a tömegsírokat is, és ne keressük tovább a gyilkosokat, mert itt együtt kell élniük a vétkeseknek és meg-bocsátóknak. Ez közös földünk. Ezért ér-zem minden éjszaka, amikor otthon já-rok, ezt érzem, amikor fohászkodva, ami-

nek hatására egyre határozottabban oldó-dik bennem a görcs. Most kellene az ökölnök tenyérre simulnia, és egy másik testvéri tenyeret keresnie. Mert bár annak az oly gyakran megálmódott tájnak az al-konyatba vesző fasora döbbenetes Kon-jovics-festmény, és a szőke búzatábla fö-lött éneklő pacsirta Kosztolányit idézi, de érti e táj a szerb ősök bánatát és szomorú-ságát is. Miért nem lehetne végre derű-sebb az itt élő népek jövőképe?

Sötét éjszakákon előfordul olykor; ma-gam is rémeket látok, mivel lobbanóbb erre a vér, mint máshol. Bicskák lapulnak a zsebekben és fegyverek a kamrákban. És hallani lehet múlt háborúk iszonyatá-nak a visszhangját is; mégis hinni kell ab-ban, hogy a szerb és magyar templomok harangszava egyszer egybeolvad, hogy így üzenjen a világnak. A Vajdaságról.

Valami már megmozdult. Jóindulatú tervek érlelődnek a szívekben az évtize-dek óta tartó feszültség feloldására. De lesz-e hozzá szándékot mozgó akarat? Attól tartok, hogy a sok bába között el-veszhet a gyermek. Valaha egy szervezet képviselte a Vajdaság 350 ezer magyar la-kosát, most öt tervezeti a jövőt. A szét-húzás most végzetes lehet.

Abban reménykednek mégis: Szabadka meghallja Zenta és Temerin hangját, s ha a délvidéki magyarság egyet akar, azt megérti Belgrád mellett a Vajdaság ősi

szerb lakossága is. A hidak roncsai fölött összeölelkezhet újra a táj.

Melengeti bennem a reménységet egy régi történet, még az első világháborúról. Apám egy támadáskor gránátnyomást ka-pott, mire a karjaiba kapta egyik katoná-társa, Sztévó Malesev nevű goszpogyin-cei lakatos megmentette, kivitte a pusztí-tó tűzből. Talán azért, mert ők földiek voltak. Goszpogyince és Temerin ugyan-is szomszéd községek. Az egyik szerb, a másik meg magyar.

A háború után egy napon apám kézen fogott, és elvezetett a szerb lakatoshoz, s nála hagyott szerb szót tanulni. Vagy ta-lán többet is ennél? Emberséget és együ-vé tartozást?

Azt hiszem, így kellene most is szót ér-tenünk egymással, hogy még tovább ma-gasodjék Bácska fölött az ég.

Illés Sándor

Illés Sándor írását a Szerző szíves hoz-zájárulásával közöljük.

Megjelent az *Egy marék föld c. kötetben*, a Logos Grafikai Műhely kiadásában.

Tóthfalva, 2000

Egy dinasztia alkonya

Nyolcvan éve, november 1-jének reg-gelén a Duna bajai hídfőjét honvédek szé-les őrlánca vette körül. Egy másik század a levezető lépcső és a part mentén állt kettős sorfalat. A kikötőben két angol mo-nitor horgonyzott bodor füstfellegekkel jelezve, hogy készen állnak a kifutásra.

A lépcsőn leereszkedő pár megtévesztő jelenség. Látszólag a hölgy támaszko-dik a férfirra; valójában az erős lelkű asz-szony tartja a halálosan beteg emberben a lelket. IV. Károly — ő a sápadt férfi — pontosan öt hónappal éli túl a végzetes hajóra szállást. A vasakarató asszony — Zita királyné — 68 évet tölt még e léleg-ző világban. IV. Károly magyar király halálával Európa leghosszabban uralko-dó dinasztijából az utolsó koronás fő hanyatlik sírba. A 645 éves regnálás sem jelentéktelen teljesítmény, továbbá az or-szágló dinasztia fénykorában rendkívül egyéniségeket juttat történelmi szerep-

hez. V. Károly német-római császár ala-pít először olyan világbirodalmat, mely-ben soha nem nyugszik le a nap. Azt pe-dig kevés uralkodócsalád mondhatta el, hogy őseit a középkor legmonumentáli-sabb irodalmi alkotásában — az Isteni Színjátékban — örökítették meg. Dantét aligha vezérli a tekintélytisztület, hiszen számos püspököt, pápát és nagyurat szál-lásol el a Pokol ördögi fúrfanggal kom-fortosított bugyraiban. Albert császárral és Habsburg Rudolffal azonban a Purga-tóriumban találkozik. Mindössze azért rója meg az imperátort, hogy vonakodott a békét és jogbiztonságot teremtő császári hatalmat Itália csodálatos virágoskert-jére kiterjeszteni.

Nos, a kőgrádcson leereszkedő férfi en-nek a nagy uralkodóháznak utolsó megko-ronázott sarja. A császári diadémot és a ma-gyar koronát azonban csak szűk három évig birtokolta. Tragikus bukásának egyik oka

az volt, hogy a Habsburg család trónutó-dlásra számításba jövő tagjait alapos nevelte-téssel előkészítő udvari főméltóságok nem gondoltak arra, hogy Károly valaha is I. Fe-renc József potenciális utóda lehet.

IV. Károly trónhoz vezető útját sötét és tragikus események sora övezi. Ezek kö-zül a két legdrámaibb Rudolf trónörökös öngyilkossága és Ferenc Ferdinánd ellen elkövetett sarajevói merénylet. Hosszú évek kellene ahhoz, hogy a jövőendő uralkodó összegyűjtse és kiválogassa azokat a hozzá hű és lehetőleg tehetséges bizalmasokat, akik kormányzása idején szakismereteikkel és tanácsaikkal támo-gatják a megfontolt kormányzásban. Mi-kor az öreg császár halála után trónra lép, sem Ferenc József koros főméltóságai-ból, sem az 1914-ben meggyilkolt trón-örökös holdudvarából nem tud kiválogat-ni olyan tanácsosi kört, mely a tapaszta-latlan ifjú uralkodót megfelelően támo-

gatná. Sajnálatos, hogy nem bír a lelkek mélyére pillantó éleslátás adományával. Igen rossz emberismerő. Többízben utasít el tapasztalt és jó szándékú közeledőt; más alkalommal viszont bizalmába fogad érdemteleneket.

Megkoronázása idején, 1916-ban a józanul mérlegelők látják, hogy a világháborút a központi hatalmak el fogják veszteni. Érdeme IV. Károlynak, hogy felismeri a helyzet reménytelenségét, és kísérletet tesz különbke kötésére. A tájékozódó tárgyalásokat Sixtus és Xavér hercegek közvetítésével kezdi meg. (A párizsi Bourbon házból származó hercegek Zita királynő testvérei. A belga hadsereg tisztjei, ezért az antant oldalán harcolnak.) Magas összeköttetések útján a Francia Köztársaság elnökével lépnek kapcsolatba. A diplomáciai hozzáértés nélkül megindított béketárgyalások azonban zátonyra futnak. Még nagyobb baj, hogy az osztrák és francia sajtóban kirobbanó polémia során Clemenceau közzé téteti az ún. Sixtus levelet. A német birodalom vezetői tajtékzanak a szövetségi hűség orvomegsegése miatt. A következmények katasztrofálisak. Károly megalázó magyarázkodásra kényszerül, és a fegyverbarátság bizonyítására a monarchiát még szorosabban láncolja a német császárság szakadékba rohanó szekéréhez.

A másfél évig folytatódó háború során egyébként az ereszteikben is recsegő-ropogó monarchia meglepő szívósságot tanúsít. Roppant ütéseket visel el, és eközben maga is osztogat súlyos csapásokat. A kifogyhatatlan embertartalékú Oroszország belerokkan a háborús erőfeszítésbe, és államszerkezetét szétrombolja a forradalmak kettős robbanása. Az osztrák-magyar csapatok offenzívába kezdenek a déli fronton, és mélyen benyomulnak a háborút megindító Olaszország területére. Az itáliai hadsereg harci moráljának megrendülését jelzi a fél-szigeten bujkáló több százezer katonaszökevény, akik a front pokla helyett inkább vállalják a súlyos hadbírósi ítélet kockázatát. A háború mérlegét azonban Anglia és Franciaország, valamint a támogatásukra harcba szálló Egyesült Államok szövetsége végleg az antant oldalára billenti.

A tökéletesen kimerült monarchia 1918 októberének végén feladja a küzdelmet. A hadiszerencse elpártolása a császári trónt is megrendíti. A birodalom darabokra hullik, és az „örökös tartományok” népe a Habsburg hatalom ősi fészében, Ausztriában kikiáltja a köztársaságot.

A királyi család a forrongó Bécsben nincs biztonságban, ezért az eckartsau kastélyba menekül. 1918. november 11-én — osztrák politikusok kérésére — lemond a császári felségjogokról. Néhány nap múlva magyar delegáció keresi fel. A Károlyi Mihály vezette forradalom Magyarországot köztársasággá alakítja, ezért felkéri a királyi hatalomról való lemondásra.

Károly most már egykori hazája földjén sem érzi magát biztonságban, ezért a svájci Pranginsban telepedik le családjával. Innen figyelik a két hajdani társországban bekövetkező politikai változásokat. A menekült királyi család körül az emigránsokból valami udvarféle gyülekezik össze. Megfigyelhető azonban egy aggasztó körülmény, ami figyelmeztető jel lehetne. Az önkéntes száműzetésbe vonult király mellett nincs egyetlen jelentős személyiség sem, akitől bölcs tanácsot, higgadt mérlegelésre intó jelzést kaphatna. Hívei jelentéktelen emberek, valamint szerencselovagok, akik a királyi fa törzökének újrasarjadásából maguknak szeretnének aranyalma termést szüretelni. Továbbá megfordulnak a kastélyban idegen sűgők is. Jórészt olyan francia politikusok ügynökei, akik azonban már nincsenek hatalomközelben. Véleményük tehát nem azonos az antant hivatalos álláspontjával. Másrészt a közvetítőkön át érkező ajánlatok erősen torzulhatnak. A vágyak és remények ábrándképei között ingadozó IV. Károly mellett viszont nincsenek politikai realitásérzékkel bíró, széles látókörű tanácsadók.

Bizakodásának a Magyarországon bekövetkezett események adtak tápot. A Horthy vezetésével végrehajtott politikai restauráció a királyság államformáját állította vissza. Az országgyűlés Horthyt kormányzóival hatalommal ruházta fel; ez azonban személyre szóló megbízás. Visszavonulása vagy halála esetén Magyarország egy betöltetlen trónusú királysággá válik.

A kísértés hatalmas. Amennyiben Horthy rábeszélhető a félreállásra, Károly, a megkoronázott király újra az ország uralkodójává emelkedhet. Ez a csábítás bírja rá az 1921 tavaszán megkísérelt első visszatérésre. Spanyol útlevelel, inkognitóban utazik át az immáron ellenségesé vált Ausztrián. A Bécsben kísérőjévé szegődő gróf Erdődy társaságában érkezik meg Szombathelyre. Mikes püspök uralkodónak kijáró tisztelettel fogadja. Szombathelyről strartol el, hogy Horthyt személyesen keresse fel. Gépkocsin indul

a fővárosba. A királyi várban megjelenő Károly Horthyt vasárnapi ebédje elfogyasztásában zavarja meg. Őfőméltóságát azonban főként az időpont alkalmatlansága, és nem a visszatérés ténye lepi meg. Károly svájci környezetében az antant nyilván épített be kémeket, ezért a Budapestre akkreditált főmegbízottak előre figyelmeztették a kormányzót: a szövetségesek nem tűnnek, hogy Magyarország trónját egy Habsburg foglalja el.

A kényszerpályára állított Horthy nem is tehet egyebet: rábeszéli a királyt a Svájcba való visszatérésre. A visszavonulásra kényszerített király Szombathelyről a kormány különvonatán utazik tovább. A szerelvény pullmankocsijában három ezredes is elszállásolta magát. Az angol, francia és olasz tisztok, valamint egy másik kocsiban utazó katonai osztag nem csupán díszkíséret. Egyrészt a Habsburgok iránt ellenséges Ausztria, másrészt a Svájcba való visszatérés ellenőrzése igényli a felügyeletet.

A királyi család Pranginsból Hertensteinbe költözik át. A Magyarországról érkező hírhozók azonban folyamatosan jelentkeznek. Újra élesztik az uralkodóban azt a reményt, hogy van esélye a trón visszafoglalására. Kétségkívül, létezett még ez idő tájt Magyarországon egy olyan társadalmi réteg — legitimistáknak nevezték őket — mely a Habsburg királyság visszaállítására törekedett. A párt vezető személyiségei ismert arisztokraták és főpapok voltak. Arra vonatkozóan, hogy a legitimizmust a társadalom mekkora hányada találta rokonszenvesnek, hiteles adat természetesen nem létezik.

A közelmúlt kudarcait feledő király hallgat a szírenhangokra. A kiélesedő éberségű osztrák határőröket a spanyol útlevelel-trüffel nem lehetne még egyszer kijátszani, így repülőgépet bérelnek, és Zürichből a Sopron megyei Dénesfőig egyhuzamban szelik át Európát. A kitervelt vállalkozás lényegében katonai puccs. Számításukat arra alapozzák, hogy a helyőrségek — mivel 1916-ban a hadsereg Károlynak esküdött fel — csatlakoznak a Magyarországra visszatérő uralkodóhoz. A fegyveres erő elpártolása miatt Horthy a hatalom átadására kényszerül. Az antant pedig — reményeik szerint — fanyalogva ugyan, de elfogadja a kész helyzetet.

A szombathelyi és soproni csapatok hajlandóságát illetően a hírmondók igazat szóltak; a többi értesülés azonban csalóka vágyalomnak bizonyult. Ostenburg ezredes soproni csapatai felesküsznek a trón-

UJPÉTERY ELEMÉR EMLÉKEZETE

követelőre. Szerelvényeket állítanak össze és a király katonavonatok kíséretében megindul a főváros felé. A győri, komáromi és tatai garnizonok is felesküsznek, azonban a hűségnyilatkozat kicsikarása pürrhosi győzelem. Mikor 1921. október 23-án a királyi haderő eléri Budaörsöt, a kormánycsapatok heves ellenállásába ütközik. A tüzharc kirobbanásának hírére a győri, komáromi és tatai honvédek a törvényes kormányhoz pártolnak vissza. Horthy és Bethlen miniszterelnök eltökéltsége a katonákat a magyar hazára tett esküjük megtartására készíti. A felidézett monarchikus álmok úgy foszlanak szét, mint napsütésben a hajnali köd. A kormánycsapatok körülrájkák Ostenburg és Lehár ezredes kb. ezer főt számláló egységét. Károly fegyverszünet kötésére, majd megadásra kényszerül.

Az események végzeteszerű gyorsasággal peregtek le. A visszatért király sorsát külső hatalmak beavatkozása eleve megpecsételte. Károly hazatérésének hírére mind Prága, mint Belgrád katonai mozgósítással válaszolt. A magyarországi Habsburg-restauráció lehetőségét az antant a magyar kormányhoz eljuttatott jegyzékével a leghatározottabban kizárta. Horthy és Bethlen miniszterelnök akkor sem járulhattak volna hozzá Károly trónralépéséhez, ha ez politikai elképzelésükkel egybeesik. Továbbá kétséges volt az is, hogy az ország erőteljesen nemzeti érzésű közvéleménye elfogadta volna-e az idegen vérű uralkodóház visszatérését.

Mivel Károly befogadására Svájc már nem volt hajlandó, és a többi európai ország sem nyújtott menedékjogot, a király száműzetési helyül Madeira szigetét jelölték ki. A visszatérési akciók megkísérlése egyébként csak az uralkodóház jövő sorsa szempontjából bír jelentőséggel. A király ekkor már halálos beteg, és a bajai hajóra szállás után öt hónappal, 1922. április 1-jén a Funchal melletti Quinta Gordonban elhunyt. Érdekes tény, hogy Ausztria — melynek nagyhatalmi státuszú múltja a Habsburg-házzal elválaszthatatlanul összefonódik — utolsó uralkodójának hamvait még nem szállította haza a madeirai Hegyi Madonna templomából. Az osztrák császárok temetkezési csarnokában, a bécsi kapucinus-kriptában csak márványtábla jelzi, hol lenne az idegenbe szakadt utolsó Habsburg császár nyugvóhelye.

Dr. Dániel József

Ez év szeptember 17-én Brüsszelben, az egyetemi klinikán 90 esztendőskorában elhunyt Ujpétery Elemér, a tudós diplomata, akinek életpályája ezernyi szállal kapcsolódott a XX. századi magyar történelem számos sorsfordulójához.

Nagy idők tanúja volt, s olyan események közvetlen szemlélője és részese, melyek alapvetően meghatározták a nemzet életét. A rendkívüli életutat magáénak tudható rendkívüli embert 1993 augusztusában ismertem meg, amikor Magyarországra látogatott. Együtt kerestük fel Domonkos Béla szobrászművészt, a földrajzprofesszor, Teleki Pál szobrának megalkotóját. Nem véletlenül kértem fel arra, hogy mondjon véleményt a műtermi szoborportréről.

Ujpétery Elemér látta életében utoljára a tragikus sorsú államférfit. Ő vitte át 1941. április 2-án éjjel a Külügyminisztérium ügyeleteseként a miniszterelnöki rezidenciára a londoni magyar nagykövet, Barcza György számjeltáviratát, mely Nagy Britannia kormányának várható álláspontját tartalmazta egy Jugoszlávia elleni esetleges magyar-német katonai akció esetére. Néhány órával később Teleki önkezével vetett véget életének, hogy tilakozzon a németek háborús terve ellen.

Ujpétery Elemér megrendülten nézte egykori tanára szoborportróját, s amikor

megkérdeztem, hasonlít-e Teleki Pál arcvonásaira a műalkotás, ő tömören annyit felelt: „Nem hasonlít! Ez ő!”

Ujpétery Elemér neve nem ismeretlen a történelem iránt érdeklődők számára. A Magvető Könyvkiadó 1987-ben adta közre *Végállomás Lisszabon* című memoárját, mely érdekfeszítő kordokumentumként nyújt értékes adalékokat a két világháború közötti Magyarország külpolitikájának megismeréséhez. A kötet minden diplomata számára a mai napig elsőrendű tankönyvként használható, mely révén megismerhetők e titokzatosnak tűnő hivatás legrejtettebb kulisszatitkai.

Ujpétery Elemér nagyon kemény munkával, hihetetlen szorgalommal küzdött fel magát a társadalmi ranglétrán. Nem a rang, nem a vagyon, nem a származás, hanem az egyéni erőfeszítések és a rendszeresen bizonyított teljesítménytöbblet, a tudatos kapcsolatkeresés volt előrelépésének legfőbb záloga.

Eszéken született 1911. január 19-én. Édesapja egy hajózási vállalat tisztviselője volt. A tehetséges, szorgalmas diák 1929-ben Baján érettségizett a III. Béla ciszterci rendi reálgymnáziumban. Osztálytársai közé tartozott Péter János, a későbbi református püspök és külügyminiszter. Ujpétery Elemér a budapesti Közgazdaságtudományi Kar külügyi és köz-

Ujpétery Elemér és dr. Kubassek János, a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója Brüsszelben, 2000-ben

igazgatási tagozatán szerzett diplomát, majd doktori fokozatot. A nemzetközi jog és a politikai földrajz volt két szigorlati főtárgya, s tanára, Teleki Pál dékán nyújtotta át a *Summa cum laude* fokozatú doktori oklevelet.

Pályafutását elsősorban kitartásának, szorgalmának, nyelvtudásának köszönhette. Kívülállóként nem volt könnyű bekerülnie az elit elitjének számító Külügyminisztérium fogalmazási karába. Kemény vizsgákon kellett megfelelnie, s a létfenntartás gondjai közepette sok-sok túlmunka vállalásával tudott készülni a megmérettetésekre.

Ujpétery Elemér munkájára hamar felgyeltek felettesei. 28 esztendő ifjúként került a Külügyminisztérium kabinetirodájára, ahonnan rálátása nyílt az ország életét érintő legfontosabb külpolitikai döntésekre, eseményekre. A legtájékozottabb emberek egyikeként, miniszteri titkárként Csáky István, Teleki Pál, Bárdossy László munkatársaként lehetett közvetlen tanúja az első és a második bécsi döntés megszületése körülményeinek, a Felvidék visszacsatolásának, Kárpátalja és Észak-Erdély visszakerülésének.

Kállay Miklós miniszterelnöksége alatt Ullein-Reviczky Antal, Kállay egyik legfontosabb munkatársa, a külügyminisztérium sajtófőnöke javaslatára Ujpétery Elemér diplomáciai megbízatást kapott a liszaboni Magyar Nagykövetségen. Jelentései, politikai helyzetelemzései, a világháborúról írt értékelései elsőrendű források a második világháború magyar diplomácia történetének megismeréséhez.

Ujpétery Elemér a tudós alaposágával és tárgyilagosságával írja le találkozásait, beszélgetéseit a felszíni jelenségekből levont, többnyire mindig helytálló következtetéseit, előrejelzéseit. Lételeme volt az önképzés, az állandó tájékozódás, mely révén olyan szerteágazó műveltségre tett szert, amire csak nagyon kevesen kortársai közül. Páratlan emlékezőtehetsége szerénységgel és türelemmel párosult. 1993 őszén többször felkerestem liszaboni otthonában, amikor szívesen elevenítette fel diplomata éveinek emlékeit. Munkásságának minden mozzanatát áthatotta a hazája iránti elkötelezettség, a szülőföldje iránti szeretet. Beszélgetései során elmondta, hogy budapesti egyetemi tanulmányai alatt olyan földrajzi közgazdasági, kereskedelmi ismeretekre tett szert, melyek révén később, diplomáciai szolgálata befejezését követően is boldogulhatott. A második világháború után az új Külügyminisztérium nem tartott igényt

szolgálataira. Ujpétery Elemér — megérezve az idők változásának irányát — nem látta értelmét a hazatérésnek. Fiával, feleségével Portugáliában kezdett új életet, eleinte szinte kilátástalan körülmények közepette.

Mivel kiválóan beszélt németül, franciául, angolul, olaszul és portugálul, az üzleti életben találta meg megélhetését. Nem kis nehézségek árán sajátította el azokat a szerteágazó gazdasági ismereteket, melyek révén üzletkötőként, víztisztító berendezéseket gyártó cégek megbízottjaként járt be Afrikát: Angolát, Mozambikot, Belga-Kongót és a Dél-Afrikai Köztársaságot. Utazásai és tapasztalatai révén Dél-Afrika egyik legkiválóbb ismerőjévé vált, akinek munkáját szaknácádóként számos világceg vette igénybe.

Ujpétery Elemér megismerte a gyarmati közigazgatást, a természeti erőforrások kitermelésének, hasznosításának módjait, s nagyon izgalmas, meglepő fordulatokban gazdag életét *És aztán...* címmel, magánkiadásban 1991-ben megjelent művében adta közre. 2000 tavaszán Brüsszelben kerestem fel, mivel Portugáliából Belgiumba költözött, hogy fiával együtt élhessen. Hosszas beszélgetéseken elevenítette fel Teleki Pállal kapcsolatos személyes emlékeit, utazásait, diplomata pályafutásának ezernyi érdekes emlékét. Tárgyilagossága, elemzőképessége, a jelenségek értelmezése s az információk apró mozaikdarabkáinak összeillesztése, a rejtett összefüggések meglátása, a következtetések megfogalmazása terén olyan rendkívüli képességeket mutatott, melyeket államférfiak, egyetemi tanárok, apparátusokat irányító miniszterek is megirigyelhetek volna.

Egész életének vezérfonala volt a tudatos önképzés, a szerteágazó tájékozódás, a tárgyalásokra való alapos felkészülés, mely kiterjedt nemcsak a téma alapos ismeretére, a megelőző sokoldalú anyaggyűjtésre, hanem a tárgyaló fél személyiségéről való tájékozódásra, céljai megismerésére, szempontjai, indítékai nagyon alapos mérlegelésére és elemzésére.

Ujpétery Elemérrel nem volt kegyes a sors. Diplomata pályafutását követően számos megpróbáltatáson kellett keresztül mennie a létfenntartás, a család megélhetésének biztosítása érdekében. Egyéniségében mindig megőrizte a köztisztviselőként sejtjeibe ivódott tárgyilagosságot, nem állt be az emigráció egyik politikai irányzatának szolgálatába sem. Szellemi függetlenségének megtartására a számkí-

vettség évtizedeiben is gondosan ügyelt. Brüsszeli beszélgetéseink során többször hangsúlyozta, a földrajzi realitások figyelembevétele nélkül nem lehet hosszú távon gyümölcsöző döntéseket hozni. Ez a szempont a technikai, technológiai fejlődés szédítő tempójú rohamában sem feledhető. Nagyon elgondolkodtató elemzéseket adott Magyarországhelyzetéről, igen messzire vezető tanulságokat fogalmazva meg. A külpolitika szerepe, a kapcsolatépítések fontossága a kis országok esetében fokozottan hangsúlyozandó szükségzerűség.

Ujpétery Elemér megismerte a történelmi kényszerpályák adta poklok feneketlen mélységeit, s nagyon szerette volna, ha tapasztalatai hozzájárulhatnak a jövő nemzedékek okulásához. Ezért vetette papírra emlékiratait, s ezért örült, hogy személyesen meglátogattam. Az 1990-es rendszerváltást boldogan üdvözölte. Úgy érezte, Magyarország számára páratlan lehetőségek nyíltak meg a haladásra, a gazdasági fejlődésre, a demokrácia kiteljesedésére, az emberek boldogulására. A rendszerváltást követően a Külügyminisztérium két ízben kérte fel diplomata számára való előadások megtartására, melyeknek 1992-ben szívesen tett eleget. Büszkén mutatta a Magyar Köztársaság elismerését jelző magas kitüntetést, melyet életútja megbecsüléseként az államfő nevében Gulyás András nagykövet adott át.

Ujpétery Elemér mindig szeretettel és érdeklődéssel beszélt szülőföldjéről, melyhez soha nem lett hűtlen, bár évtizedek teltek el, míg személyesen hazalátogattam. A Magyar Rádióban Rapcsányi László mikrofonja előtt szólalt meg 1983 februárjában. Diákéveinek színhelyét, Baját különösen szerette, hiszen a ciszterci gimnázium növendékeként itt kezdett kitérni szellemi horizontjára, mely később nemcsak Európát, hanem az egész világot átfogta. Baján élő hűgával, Albert Sándorné Ujpétery Edit tanárnővel csele végéig tartotta a kapcsolatot. Távozására nemcsak a családtagoknak veszteség, hanem mindazoknak, akik becsülni tudják a tudományos felkészültséggel ötvözött emberi felelősségtudat és kötelességérzés megnyilvánulásait.

Ujpétery Elemér egész életútja számos elgondolkodtató példát adott ezekre a fontos emberi tulajdonságokra. Emlékét kegyelettel megőrizzük!

Rotary Klub alakul Baján

1998 őszen kezdtek szervezni Baján a Rotary Klubot. Az első biztatást dr. Ribári Ottó fül-orr-gégész professzortól kaptuk, aki 1989-ben részt vett a Rotary Club Budapest újjászervezésében. Patronáló klubunk a Rotary Club Pécs, támogatónk dr. Pupp Lajos, az 1910-es District kormányzójának külön megbízottja.

A klubalapítás egyik feltétele legalább húsz fős létszám. Jelenleg 24 tagunk van, a klub magyarországi bírósági bejegyzése közhasznú társadalmi szervezetként megtörtént. Jelenleg folyik a Rotary Internationalba történő felvételünk. A charter, az okirat ünnepélyes átadása a közeljövőben várható.

Az első rotary klub 1905-ben alakult Chicagóban. Az első európai klub Dublinban jött létre 1911-ben. 1925-ben már Magyarországon is szerveztek klubot. Ebben az évben a világon már 2 ezer klub működött, melyek száma 1939-ben 4 ezerre nőtt. A második világháborúban és az utána következő években kialakult diktatórikus társadalmi rendszerek nem kedveztek a rotary szellemnek. Ezekben az országokban rövidebb-hosszabb időre megszűntek a klubok. A „keleti blokkban” elsőként Budapesten szerveződött új rotary klub 1989-ben, öt nappal később követte a varsói klub megalakulása. Jelenleg a Rotary Világszervezet 1,2 millió tagot számlál, és 163 országban mintegy 30 ezer klub működik.

A rotary hivatásukban tevékeny személyek egész világra kiterjedő szervezete. Elvárása tagjaival szemben: kiemelkedő szakmai tevékenység, személyes integritás és nyitott magatartás. A rotary szabad emberek közössége, tagjai minden vallást, fajt, népet és demokratikus pártot toleránsan elfogadnak. Ugyanakkor a rotary nem politikai szervezet.

A rotary célja a szolgálatkészség a mindennapi életben. A barátság ápolása, amely alkalmat ad az emberi kapcsolatok kiépítésére, és lehetőséget teremt, hogy segítsünk másokon. A magán- és közéletben magas rendű erkölcsi alapelvek felállítása és követése. A népek közötti béke és megértés támogatása, a segítőkézség eszménye alapján munkálkodó személyek világméretű közössége által.

A rotary klub a legkisebb egység, ezen nyugszik a világszervezet. A klubnak

tükröznie kell az adott közösség struktúráját és szellemét. Ennek érdekében vezette be a rotary megalapítója, Paul Harris 1905-ben az osztályba sorolás fogalmát, melynek értelmében a klub foglalkozások és hivatások szerint csak egy személyt vehet fel tagjai sorába. Így a különböző hivatású tagok jobban megismerhetik, megérthetik egymás tevékenységét. Ezenkívül a sokszínűség tag bázist biztosít magas képzettségűeknek a közösség érdekét szolgáló széles körű munkára.

A Rotary International jelentős anyagi bázissal rendelkezik, és világszerte többféle segélyprogramot szervez. Ezek közül egyik legjelentősebb az „Egészség, Éhezés és Emberiességi Segélyek” program keretében a „Polio Plus” projekt. A program 1985-ben indult azzal a céllal, hogy összegyűjtsenek 120 millió US dollárnyi összeget, hogy a fejlődő világ gyermekeit védetté tegyék a poliomyelitis, a járványos gyermekbénulás ellen. 1998-ig 220 millió dollárt sikerült összegyűjteni. Az összegből dotált védőoltások hatására 350 ezerrel 7 ezerre csökkent a megbetegedések száma, és várhatóan 2005-re eltűnik a Földről a járványos gyermekbénulás.

Jól működik mindamellert még a „Katasztrófa Enyhítő Program”, a „Rotary Béke Programok”, a „Felfedező Segélyek”, hogy csak a legjelentősebbeket említsük.

Külön kiemelés érdemel a Rotary Alapítvány legnépszerűbb és legkiemelkedőbb programjainak egyike a „Csoportos Tanulmányi cseré”. A látogatásra érkező csoport tagjai találkozhatnak, beszélgethetnek és együtt lakhatnak rotariánusokkal, családjukkal a barátság és vendégszeretet őszinte szellemében. Segít megismerni különböző országok népeinek életét, szokásait. E csoportok a jó szándék követeinek szerepét töltik be.

Több mint ötven éve használják a rotariánusok hivatásuk gyakorlása közben és privát életükben a „Négy kérdés próbát”. Ez az elképzelt mérce négy egészen egyszerű kérdést tesz fel azon dolgokkal kapcsolatban, amelyeket elgondolunk, kimondunk vagy megteszünk:

1. Igaz-e?
2. Tisztességes-e minden érintett számára?

3. Elősegíti-e a barátságot és jóakaratot?
4. Javát szolgálja-e minden érintettnek?

Mindezek szellemében szervezzük Baján is a Rotary Klub életét és tevékenységét. Minden héten csütörtökön találkozzunk a Városi Könyvtár régi könyvek termében, mely alkalmakkor egyik napirendi pontként tagjaink vagy meghívott vendégeink előadásait hallgatjuk meg. (A rotaris, ha más városba vagy országba megy, kötelessége az ottani klubot felkeresni, ahol a vendéglátás mellett rendszerint felkérjük egy előadásra szűkebb pátriájáról, vagy szakmai tevékenységéről.) A klubműködés nem nélkülöz bizonyos szertartásosságot, mely saját címerben, zászlóban, harangban nyilvánul meg, de lényeges eleme a közösségformálásnak a rendszeres közös vacsora.

Eddig nem sikerült olyan dokumentum birtokába jutnunk, mely igazolná, hogy a háború előtt működött volna Baján rotary klub. Kérjük Kedves Olvasóinkat, ha valaki ez ügyben tud segíteni, keressen meg bennünket.

(Rotary Club, Baja, Telcs Ede u. 12. Tel.: 79/322-741)

Dr. Deutsch Ottó

Köszönet az Olvasónak!

A Bajai Honpolgár Alapítvány a 2000. évi személyi jövedelemadó 1%-ának felhasználása révén 90.508 Ft-ot kapott.

Az alapítvány kuratóriuma ezúton köszöni meg a támogatásokat, melyeket az alapító okiratban meghatározott célok szerint használ fel. Jelen esetben a lap kiadásának nyomdai díjára. Előre köszönjük adózó állampolgárainknak 2001. évi felajánlásait is.

Adószámunk: 190474403-103

*A Bajai Honpolgár Alapítvány
Kuratórium*

Bácsország szerelmese

Száz évvel ezelőtt született Majtényi Mihály
(1901–1974)

Az író, az újságíró, a szerkesztő, a nagy mesemondó, a vajdasági magyar irodalom egyik legjelentősebb és legnépszerűbb alakja egy munkában eltöltött hosszú emberöltőn át itt élt velünk, egyazon ég alatt, a közvetlen szomszédságban, Szabadkán, Zomborban, Zentán, Újvidéken, Nagybescskereken. S írásait, ha a történelem firtora folytán erre felé talán nem is forogtak közkézen, az itteni olvasó is ismerhette némileg, a rádióhallgatók pedig kiváltképpen, ha az Újvidéki Rádió hullámhosszára tévedt a keresőgomb, és meghallgatták Majtényi Mihály valamelyik szombat esti Színes szalagját. De hát ezek a rádiós öt percek, amelyek több mint húsz éven át a leghallgatottabb műsorszámok közé tartoztak, csupán a kedélyesen, szellemesen csevegő tárcaíróról, a publicista Majtényi Mihályról vallottak ékesszólóan. Holott írói kiteljesedését nem ebben a műfajban, hanem regényeiben kell látnunk, ezek közül is abban, melyben égtájunk egyik legfőbb szimbóluma: a Ferenc-csatorna vagy más néven a Bácskai Nagycsatorna történetét írja meg *Császár csatornája* címmel. 1943-ban jelent meg Budapesten, és Kiss József, a nagy vízmű megálmodója és épí-

tője a főhőse. Később, a második világháború után, már az új társadalmi rend esztétikai és politikai tapasztalatainak birtokában ezt írja tovább (*Élő víz*, történelmi regény, Újvidék, 1951, Bp., 1967.), s ebben már maga a csatorna meg a partjain együtt élő népek kerülnek előtérbe... Mint látjuk, Majtényit sokat foglalkoztatta a bácskai

vízvilág. Hiszen írói pályája is valamiképpen ennek jegyében indult, amikor 1927-ben mint a horgosi pezsgőgyár könyvelője *Mocsár* c. első regényével pályadíjat nyert a szabadkai Bácsmezei Napló pályázatán, s utána a könyv folytatásokban jelent meg a napilap hasábjain. Egyébként több más írásában visszatér erre a témára, és hagyatékában is számos vonatkozó szöveg található nemcsak a Ferenc-csatornáról meg a Türrnek is nevezett Ferenc József-csatornáról, hanem a modern kori Duna-Tisza-Duna-csatorna nagyszabású építési terveivel kapcsolatban is.

Mindezekben az alkotásaiban, tehát regényeiben és feltucatnyi elbeszéléskötetében (*Garabonciás*, *Bige Jóska házassága*, *Forró föld*, *Remények batárján*, *A magunk nyomában* stb. hogy csak néhány címet említsünk), melyek kivétel nélkül a szülőföld fogantatásában láttak napvilágot, tántoríthatatlan, nemes humanizmusa mellett átsüt ennek a földnek a határtalan szeretete, mely tájat, a Bácsországot Majtényi Mihály egyazon ég aljának, közös hazának lát és látta. Szemléltetésül álljon itt a szerző centenáriumára választott egyik szép írása.

Borbély János

Délvidéki színek és hangulatok

Járom a bácskai tájat hosszú évek óta. Valóságban és álomban, az író álmában, amely olyan mint a transzba esett médium szaggatott, darabos feltörése. Keresem ennek a tájnak visszfényét magamban és másban: kiütözik-e belőlünk? Odanyúlunk-e, mint jó orvos, ki tudjuk-e tapogatni, valóságot ér-e kezünk, szemünk, tollunk? Van-e kapcsolatunk vele, vagy csak úgy helyezük légüres térbe alakjainkat?

Felvetem a kérdést.

Mert a tájnak szerves kapcsolata van a színhez, a hangulathoz. A szín és a hangulat az a gyökér, az a hajszál, amelyen át — mint Gullivert Liliput törpéi — alakjait odaszögezhetjük a földhöz, a tájhoz, és felébredhetjük az olvasóban azt a hatalmas érzést, hogy együtt járhat velünk, és ahol jár, az a mi földünk.

A lírikus éppen úgy, mint az epikus, a re-

gényíró éppen úgy, mint a novellista — de még egy színes újságcikk hangulatképét papírra vető újságíró is jól tudja, hogy az átélésnek mélységbeli, térbeli és időbeli síkja is van. Hogy a lélek, amely vergődik, vajúdik, mosolyog vagy hét mérföldet lép — az író szemével és fülével —, minden érzékével a hangulaton és színen keresztül kapaszkodik a tájba.

Az igazság és valóság az — félretéve most már minden elméletet —, hogy bácskai táj írásainkban nem kapta meg azt a szerepet, ami kijár neki.

Nem tudunk maradéktalan hangulatképet adni világunkról. Színeink a Nagyalföld színei. Hiszen igaz, szerves része vagyunk a Nagyalföldnek, de ott, ahol a futóhomok a feketefölddel ütközik. Ott, ahol a nagy vizek hatalmas háromszögeket képeznek, ott, ahol emberkéz teremtette cso-

da, az első európai nagycsatorna az egész táj képét és vele lelkét formálta át. Ott, ahol északról jövet a Duna először szalad megint a hegyeknek!

Sehol egy írás, ahol ezek a hatalmas elmentétek kiütözköznék. Nem érzem sehol a specifikus bácskai tájat — bocsássatok meg, író társaim —, nem érzem a különös rögzöt, a földszagot olyannak írásainkban, ahogy a valóságban keveredik a porral. Nem érzem a falvak és a kisvárosok nagyra törő vagy girbe-gurbás korcs utcáinak igazi lelkét.

A lírikusokat kivéve — azokról más fog hivatottan beszélni — nem volt még senki a magyar irodalomban, aki a bácskai tájat tudatosan és tisztán meglátta. Nem az én mondásom ez. Móricz Zsigmond szögezte le előttünk: *Ennek a vidéknek itt nálatok különös lihegését érzem, ez más, mint a*

Duna-Tisza köze. De nem látom ezt sehol írásaikban...

Ekkor kezdtem figyelni. Másokat és magamat. Olvastam, kutattam. És megtaláltam — egy szerb íróban. Miloš Crnjanski-nak hívják. Egyetlen könyvét olvastam magyar fordításban, egy történelmi regényt. Ő nézett először felejthetetlen szemmel a bácskai síkságról a szlavóniai hegyekre, ő vándoroltatta alakjait a hadak útján a Mosztonga mocsarai között — úgy mennek ezek az alakok Mária Terézia testőreinek és granicsárjainak köntösében, hogy örök földközelségben mindig a bácskai tájat érzem körülöttük. És ezt a tájat sűrű, lomha vérükben magukkal vitték másfelé is örök vándorlásuk útján — áldásnak vagy átoknak, mindegy!

*

Értsük meg egymást: nem arról van szó, hogy hírveréssel szolgáljuk a táj kiemelkedő különlegességeit, és ezzel félig-meddig igazoljuk egy regionális irodalmi árnyalat szükségességét, létjogosultságát. Alakjaiknak kell ez a tájhangulat, hogy több valósággal érzékeltesük őket. Ha hozzányúlunk a bácskai emberhez, legyen a háttér is valóságos, sodró erejű.

A Telecskai-dombok lábánál lapuló községek neve: Felsőhegy, Orom, Völgyes, Kishegyes, Feketehegy. A hegyekről képzett falunévek őrzik az alföldi ember örök vágyát a kéklő hegyormok felé. Kie a hegy? — kérdezte tőlem égő szemmel egy alföldi kisfiú. Csak a mesében hallott a hegyekről és szomjúsággal tapadt a kérdéshez — kie a hegy, ez a mesebeli valami?

Ezt az örök szomjúságot sem találok sehol visszhangként írásaikban, alakjaikban. Pedig hogy megvan, bizonyíték rá a hegyormokra, csúcsokra, völgyekre emlékeztető sok helységnév.

De ez csak negatívum. Lássuk a pozitívumokat.

Északon a homok ütközik. Ez a homok volt a szegedi gyökerű Tömörkény. Cserzy Mihály, Móra Ferenc és legutolsó nagy írásművében Móricz Zsigmond világa. Bácskai íróink színei idegenek ettől a homokvilágtól. A Tiszát sem látják annak, amivé nálunk szelídül, és sokarcúvá teszi a tájat. És különössé azokat, akik a partjait lakják.

A nagy víz: út a világba. Könnyebbvé, nyugtalan típust tenyészt századok óta partjain. Vízi embereket. Ezeknek hajós, halász, később kereskedő leszármazottai teremtettek aránylag pezsgő életet a két Becsén, a két Kanizsán, Zentán — a nagy réveknél egyszóval. *Miért állt itt meg aztán az igazi kommerciális, kereskedelmi*

fejlődés? Miért lett nehézkes a Tisza menti magyar?

Mert győzött a másik típus, a szállások felől előnyomuló sűrűvérű, belső-bácskai ember. A földművesutód, aki mennyiséggel ellepte ezeket a városokat, községeket, keveredett, és új típust teremtett.

Mindezek izgatón érdekes írói problémák, hiszen aki felvázolja a tájat és a típust, meg kell látnia, érzékeltenie kell.

A dunai tájék egészen más.

Kezdjük Bajánál. Ez már túl a dunai város, lélekben — csak földrajzilag van ideát. Hangulata a kisvárosé, de olyan értelemben, hogy ott a földművesosztály kisebbség. Mondjuk úgy: polgárság a céhvilágba nyúló hagyományokkal. Nyakas és gögös polgárság. A szerszám és nem a föld polgársága.

Bácska igazi kapuja ez a nyugati világ felé. Aki a kapuk mellől itt lelki őrzőjára indulna, sokat megleshetne a bácskai és pannóniai típuskeveredésből. A táj is ugyanilyen kevert. Csakhogy itt a hajós-, halász- és kereskedőelem, a kézműveselem szívta fel a belső vidék sűrűvérű lakosságát.

Ugyanez érvényesül a Duna vonalán végig. Apatin, Palánka, Újvidék a beszédes példák.

*

De hát lényegében most a tájról, a színekről, a hangulatokról esik szó. Legfeljebb visszhatásban lehet szó embertípusról.

Lássuk a nagy folyót, a Dunát. *A folyó partján a néző mindig a túlsó partot látja.* A tájhangulatot a folyó mentén legtöbbször az determinálja: mi van odaát?

A bajai, bezdáni, apatini szögben a baranyai erdők képe tárul elé. Dombok és mögötte: hegyek. Gombosnál, a Duna hajlásánál szintén hegyek ütköznek szemközt — szőlőkkel, várromokkal. Itt már a történelemmel találkozol. Újvidéknél már kézzelfoghatóan látod a történelmi folyamat — a magyar történelmét — Pétervárad vára, éppen úgy, mint Gombosnál Erdőd, vagy keletre innen: Vukovár a legtisztább magyar történelem helyei.

Jókai járt itt egyszer élete delén túl. Hozzánk tragikusan életük alkonyakor érkeznek a nagy betűvetők. *Ott reszket erről a kirándulásáról szóló beszámolójában az író ösztönös nyugtalansága — talán az érzés, hogy itt elmulasztott valamit.* Hogy ez a kép valóságosan sohasem került művészetébe. Bár az Aranyemberben már hajókázott erre, és a Cigánybaró alakjai is itt jártak a bánati tájon — azt hiszem, ez az utazás inkább a képzelet szárnyain történt, mint az átélés valóságá nyomán.

A belső vidék a múlt betyárromantikájának sok zamatát és színét őrzi. Angyal Bandiét és később Rózsa Sándorét. Ez a csárdák és Telecskai-dombok vidéke. Lovast, utast rejtélyesen, gyorsan elnyel itt a dombhajlás, magaslat.

Különleges, az alföldtől elütő hangulatot itt csak a csatorna mentén találunk.

*

A csatorna maga: emberkéz munkája. De időben, kihatásaiban olyan mélyenjáró volt ez a munka, hogy eredményének, az alkotásnak tájformáló ereje van.

Molter Károlynál találkoztam először a csatornával. Már úgy értem, hogy irodalmilag. Gyerekkorában úszkált benne, csodálkozva vándorolt partjain, és tűnődött a zsilipek vasoszlopai között az életről meg a halálról.

Íróink valahogy elsiklanak a csatorna mellett. Kicsinynek találják talán medrét, alacsonynak a szintjét. Nincsenek történeteik a csatornáról, népdal sem született partjain, mondás is alig egy-kettő, az is német.

Pedig a csatorna partján élők ismerhetik ennek a hangulatnak szépségeit. A kanyargó kis folyó hangulata ez. *És a lélek bizonyára nem kérde: ki teremtette ezt a kanyargó vizet ide?* Van és létezik, táj- és lélekformáló ereje van. A csatorna menti ember reális, gazdag, a víz itt jó szolga, nem pedig megfélemezhető természet.

*

A színek és hangulatok örök kutatása szerves része lehet a történelemnek is. A történelem a lélek negyedik dimenziója: adva van a táj, a kő, a vászon — spirituálisan felépítem, kiépítem körülöttem a múltat.

Örökké emlékezetemben él egy nagy regényírónk néhány sora. Valami könnyű történet kapcsán szerepel itt Bácska, néhány szellemes szóban. A sárosi ember dícsékszik háromszáz éves kastélyával.

— Jé — csodálkozik a bácskai lány — egész Bácska nincs talán háromszáz éves.

Lehet, hogy ez nagyon sikerült mondás, mosolygunk is rajta mi, bácskaiak. Az ember a saját szegénységén is mosolyoghat.

Ezt kapta történelmünk eddig az irodalomtól.

Valahányszor elkerülök Bácsba, égő szemmel kerülgetek, csodálkozva és megdöbbenve tapogatom az ősi templomot, hajdani templáriusok istenházát, hét évszázad bizonyosságát a magyar életről, amely itt zajlott minden időben.

Kell-e ősből szimbólum Bácska magyar

lelkének kifejezésére, mint ez a torony? Mindig szerénykedni járunk Erdélybe, Dunántúlra — elfelejtjük azt a hatalmas erőt, amit ez a táj jelent, mint a népek országútja.

A torony mutatja, hogy a magyar élet itt

ősbibb, mint máshol talán, ahol épségben maradtak a kastélyok. Szeretném, ha jel-szónak fogadnátok el ezt a tornyot, és vele a legelső magyar vármegye és a legelső magyar érsekség történelmi emlékeit.

Bácskát. Bácsországot, amely a maga

színeivel pótolhatatlanul egész, egységesen múltba nyúló s a magyar egység töretlenségét szimbolizálja a nagy vizek, a Duna és a Tisza szögletében: örökké és mindig. Letörölhetetlenül.

Majtényi Mihály

Szent István-szobor Bajaszentistvánon

Egy város kulturális értékei között előkelő helyen szokás említeni a köztéri szobrokat.

Baja város egyik legrégebbi ismert barokk szobra 1740-ben készült homokkőből és Mater Dolorosat ábrázolja. Az ezt követő évszázadokban több figyelemre méltó köztéri alkotás született. Közöttük jelentős és kevésbé jelentős műalkotások, melyek közül néhány nem állta ki az idő próbáját. A millennium évében jogos igényként fogalmazódott meg, hogy Baja utcáit, tereit díszítő szobrok sorában helyet kapjon államalapító királyunk, Szent István alakja is.

Szent István személye két aspektusból vált témájává a képzőművészeti ábrázolásoknak: mint államalapító első uralkodónk, s mint a magyar szentek legjelentősebbike — sőt e kettő igen gyakran együtt jelenik meg. Uralkodói szerepe és tevékenysége ugyanúgy kialakította a jól ismert ikonográfiai típusokat, mint szentként való megjelenítése. A Szent István ikonográfia legkorábbi példája (iniciáléként) az 1350-es években készített Képes Krónika. később, a XIX. század közepétől az egyre fontosabbá váló történelmi festészet és grafika egyik legkedveltebb témakörévé vált.

A kiemelkedő személyiségek szobrainak felállításában és elhelyezésében törvényszerűen nagy szerepük van az évfordulóknak. Magyarországon a millenniumi ünnepségekhez kapcsolódóan szinte hónapról hónapra állították és avatták fel államalapító szent királyunk szobrait. Baja város jelenleg sem utcanévadással, sem közterületen elhelyezett képzőművészeti alkotással nem tisztelget első királyunk emlékének. A millenniumi évben ezért kü-

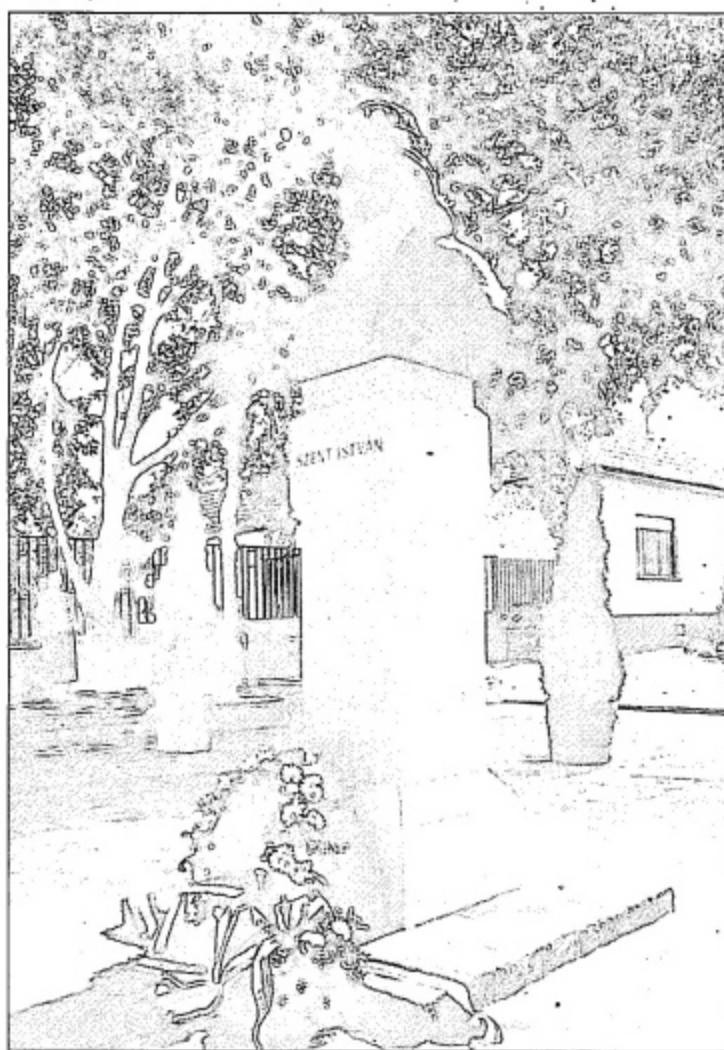
lönös hangsúlyt kapott egy felállítandó Szent István-szobor terve. Baja város hosszú tárgyalások, pályázatok, viták után végül Búza Barna szobrászművész Szent

Kisplasztikákat, portrékat, domborműveket, köztéri szobrokat egyaránt alkot. Fából, kőből, fémből, kerámiából, porcelánból (a herendi porcelángyár számára), terrakottából, pirogránitból készülnek alkotásai. Római ösztöndíjasként fordult érdeklődése a monumentalitás, az épületplasztika és a faszobrászat felé. Több mint hatvan köztéri szobrárt, síremlékét, reliefjét állították föl. Szobrászatára a klasszikus iskolázottság, a finom naturalizmus jellemző.

Búza Barna szobrának Szentistvánon való elhelyezésekor több fontos szempontot kellett figyelembe venni: a köztéri alkotás nyilvánvalóan az adott városrész központjában, a templom közvetlen közelében, ugyanakkor az 51. sz. főúttól minél távolabb, egy szükségszerű térformálást (tér szerkezet alakítás, térkövezés, közvilágítás, zöldterületi, kertépítészeti munkák stb.) követően az adott környezettel összhangban kerüljön felállításra.

Szobrászati alaptörvény, hogy a köztérre kerülő mű ugyanúgy meghatározza, befolyásolja környezetét, befogadó terét, mint ahogy a környezet, a befogadó tér meghatározza a szobrot. Ehhez alkalmazkodva, a baszentistváni

templommal szemben, mintegy a templom előtti terület vizuális megnagyobbításaként, kibővítéseként, az iskola két épülete között képzett téren (az épületeket még szorosabban összekapcsolandó) kapott elhelyezést Búza Barna szobra, Szent István alakja, mely tömön-datos egyszerűséggel, de hangsúlyosan emelkedik ki a teret határoló két épület közül.

Fotó: Zöld Levente

István-szobrának felállítása mellett döntött.

Búza Barna (sz. 1910) bajai kötődésű szobrászművész 1928-1935 között végezte tanulmányait a Magyar Képzőművészeti Főiskolán. Római ösztöndíjasként Ferruccio Ferrazzinál tanult. 1930 óta kiállító művész. 1976-78 között Bagdad városesztétikai tanácsadója volt. Budapesten él, a Százados úti művésztelepen dolgozik.

A Szent István-arckép megformálásában jelen van a király minden nemzedék számára ismert képmása, de a portré általánosít is: az arc szigorúsága, bölcsessége, kiegyensúlyozottsága, humanitása, egyéni sorson túlmutató motívumok feltárásának „színtere”. Együttesen ragadja meg a portrészerszerűséget és a személyiséghez kötődő fogalmakat, a Szent Istvánnal jelezhető fogalmköröket. A kompozícióban izgalmas egységben jelentkezik a megörökítés és az általános érvényű mondandó kifejezése: egyrészt felmerül egy valóságos emlékkép (a király portréjának legismertebb vonása-

ival), másrészt ebből a képből a szobrász átírása révén monumentális hatású, feszült, fojtott erőket összpontosító, fegyelmettel körvonalakkal határolt tömb alakult. Sötét árnyalatú bronz és világos, fehér kő — két egymást kiegészítő-kiemelő, egymást erősítő anyag — az alkotóelemei a kompozíciónak.

Az elmúlt évtizedek magyar monumentális szobrászatának egyik leglényegesebb, művek hosszú sorát jellemző ellentmondása a köztérre felállított szobor és a természetes vagy mesterségesen alakított környezet összehangolatlansága, diszsonanci-

ája. A Bajaszentistvánon felállított szobor a számára képzett tér parkosítása után (a tér a 2002-es év folyamán nyeri el végső formáját), a tervek szerint közegével harmonikusan eggyé olvad majd, áthidalva az architektúra és a köztéri szobor között feszülő ellentétet. A terület átalakításával Szent István szobra a közvetlen környezetbe szervesen illeszkedik majd, s remélhetőleg hamarosan a parkhoz és Szentistvánhoz tartozó, eredeti objektum válik belőle.

Kovács Zita

MEGÉLT „MÁSSÁGOM”

Egy nyugalmazott néptanító vallomása

Ez a kis írás nem egy képzett vagy hivatalos szociálpszichológusnak, a téma sokirányú ismerőjének tudományos tanulmánya, csupán egy másságát megélt (megélt) egyszerű ember emlékezése, elmélkedése.

Előljáróban elmondhatom, az emlékezés két-három éves koromig nyúlik vissza. Már ekkor megtapasztaltam, hogy más vagyok, mint a hozzám hasonló korú betegársam a kiskunhalasi kórházban, aki nem értette meg, miért sírok, mi a kívánságom. Magyar gyerek volt, nem értette sváb nyavalygásomat. Nem értette a német szót, a német nyelvet, magam meg nem beszéltem magyarul. Szerencsére az ápoló apáca rendkívüli figyelmességgel tolmácsolott kettőnk és a gyermek szülei között. A kisfiú, aki gipszágyban szenvedett mellettem, nyilván a nővér és a látogató szülők hatására igencsak megkedvelhetett, mert a kapott ajándékaiból rendszeresen juttatott nekem is. Ez talán a legfőbb oka, hogy máig is szívesen emlékezem ezekre a napokra és ezekre az emberekre, akik magyarok voltak, feltehetően jó módúak, én pedig sváb, a legszegényebb fajtából, akit a magyar állam biztosítás nélkül, szegénységi bizonyítvány alapján ingyen gyógykezeltetett. Az ilyen bizonyítványt abban az időben a községi előljáróság minden becsületes, dolgozó, helyben lakónak kiadta, ha arra szegénysége folytán szüksége volt. Ez volt tehát első történetem, amire visszaemlékezve tudom, hogy a magyarországi német kisebbség igencsak kicsiny tagja voltam,

cseppet sem „elnyomott”, a közelmúltban — sajnos — gyakran fajtüldöző, a kisebbségeket elnyomó, fasisztának is minősített Horthy-rendszerben.

Mielőtt iskolába kerültem, olyan helyen laktunk, ahol az utcánkban magyar családok is éltek. Ilyen volt a malomtulajdonos, ahol a férj dunapataji magyar ember, felesége, a malom eredeti tulajdonosának leánya pedig sváb. E családban a mindennapi érintkezés nyelve a magyar volt. A gyerekek jól beszéltek magyarul is, németül is. Ezeketől a játszópajtásaimtól eltanultam néhány magyar szót. Így kerültem az elemi iskola első osztályába, ahol a két nyelvet beszélő igazgató kántortanító oktatott, nevelt bennünket, egy tanteremben több mint száz nebulót, közülük a nagy többség sváb volt, kik most kezdtek ismerkedni a magyar nyelvvel. Nem én minősítem most a hajósi származású kántort, hanem az a tény, hogy amikor az osztályt átvette másodikban a svábul meg sem szólaló tanító, könnyedén elboldogult velünk. A következő években pedig ugyanúgy megbirkóztak tanítóink is, mi sváb gyerekek is a magyar nyelvvel, mint bármely más nemzetiségű iskolák tanítói és tanulói! Az elemi iskola elvégzése után kerültem a polgári iskolába. Senki nem érezte meg beszédemben vagy fogalmazványaimban, hogy az én anyanyelvem német — mert így volt ez beírva a polgári iskolai bizonyítványomba. Ennek én semmiféle hátrányos következményét nem éreztem. Mondhatom, hogy legtöbbször szerettem is, mert szüleim sze-

génye miatt egy tanévben tanárainnál laktam, mint „bentkosztos diák”. Ez azt jelentette, hogy ingyen kaptam tőlük reggelit, ebédet és vacsorát. Magam ezt nem tekintettem lealacsonyító „alamizsnának”, mert én ezt nem kértem, az iskola szigorú, de áldott lelkű igazgatója ajánlotta és adta, adta nekem. Ez az igazgató is magyar ember volt, s nem is akármilyen. Sokaknál emberségesebb ember és magyarabb magyar. Ide írom a nevét: Kollányi Ödön.

Sajnos, ez a sváb „másságom” nem volt mindig természetes számomra. Meg kell említenem egy olyan esetet, amit — úgy érzem, nem hagyhatok ki írásomból. Történt ugyanis, hogy a polgári iskolába új igazgató került, amikor az utolsó évet jártam. Ez sváb volt, de magyar nevű. Rá akart beszélni, hogy az iskola elvégzése után iratkozzam be a budapesti német nyelvű állami tanítóképzőbe. A jó tanács után megkért, hogy szerezzek neki jó minőségű császártöltési fehér bort. Naiv eszemmel én nem gondoltam „korrupciónak”, (ezt a szót akkor kevesen ismerték), lekenyerezésre, de amikor otthon ezt az édesapámnak eladtam, az rettenetes haragra gerjedt, és megüzente az igazgatónak, hogy az ő számára Császártöltésen nem termett jó minőségű fehérbor.

Kalocsa ősi magyar város, lakói zömmel magyar anyanyelvűek és katolikus vallásúak voltak. Ahol diákkoromban laktam, színmagyar család volt. A család feje úgy szeretett, akár a saját unokáit, és háza népe, a család minden tagja úgy vi-

szonyult hozzám, mint családtaghoz. Iskolatársaim, pajtásaim soha nem éreztették velem, hogy „más” lennék, mint ők. Bajára kerülve már megtapasztalhattam, hogy itt több nemzetiség él. Baja kimondottan többnemzetiségű város volt, s az ma is. Ennek azonban tapasztalataim szerint komoly, az egyes embert érintő kellemtelen hatása (egy rövid időszaktól eltekintve) nem volt, s úgy tudom, ma sincsen. Egyáltalán nem éreztem kivételes elbánást — ma úgy mondanák: diszkriminációt — egyetlen nemzetiséggel kapcsolatban sem. Senki nem éreztette velem, hogy: (a líceumi értesítőm anyakönyvi lapja szerint) Scheibl Tamás anyanyelve német. Az sem okozott senkinek problémát, hogy az iskola diákjai két idegen nyelvet tanulhattak. Ha akartak, német és délszláv képesítő vizsgát is tehettek. Itt a tanulók származási, nemzetiségi hovatarozása eléggé vegyes volt, hasonlóképpen a vallási hovatarozásuk is. Ebből senkinek sem előnye, sem hátránya nem származott. Nem érezte, nem is gondolta senki magát „másnak”, addig semmiképp, míg az osztályunkból két baranyai német fiú el nem ment a szászrégeni német tanítóképzőbe. Távozásuk meglepett ugyan, de nem sokkolt bennünket, ugyanis elég gyenge tanulók voltak. Ebbe az iskolába zsidó fiúk is jártak, zömmel jó tanulók. Nem tartózkodtam már Baján, amikor deportálták őket, így az eset hatásait felmérni nem tudtam, de azt biztosra veszem, hogy elhurcolásuk sajnálatot és nagyon nagy felháborodást s félelmet keltett az otthonmaradt diáktársakban. Az említett két sváb diák önkéntes távozásuk a tanítóképzőbe, majd a zsidó fiúk elhurcolása előre sejtette sok emberrel a még nagyobb „meglepetéseket”. Ezekre nem is kellett sokáig várni.

Mielőtt erre az időre térnék, meg kell említenem, hogy engem is megkísértett a „nagynémet” ideológia. Történt ugyanis, hogy egy vasárnap délután meglátogattam az internátus udvarán egy kis társaság a falumból. Váratlanul ért a primitív akciónk: rá akartak szedni, hogy menjek német tanítóképzőbe. Ismerték szüleim szegénységét, ingyenes továbbtanulást, s azt követően pedig jó állást ajánlottak, sőt még a családom támogatásáról is „biztosítottak”. Még ifjú gyerekként lévén nem mertem az agitátorokkal határozottan közölni, amit már elsőre eldöntöttem magamban: Nem megyek! Hazamenvén édesapámnak beszámoltam az esetről, aki kikelt magából, és határozottan értésemre adta, hogy ilyesmibe soha nem fog bele-

menni, és örül neki, hogy ebben teljes köztünk az egyetértés. Döntésünket apám közölte a hamarosan jelentkező „delegáció” egyik tagjával, aki ezt tudomásul vette ugyan, de sunyin megfenyegette apámat: „Ezt majd még megbánhatjátok!” Nem tulajdonítanék ennek a történetnek különösebb jelentőséget, ha nem ez kényszerített volna arra az elhatározásra, hogy — minden, a jövőben érhető agitáció, rábeszélés vagy kényszerítés kizárása érdekében — sváb nevemet, anyanyelvi bejegyzésemet magyarra változtassam. Ekkor ebben édesapámmal meg egyeztünk, aki beleegyezését adta, hogy az ő (és őseink) nevét magyarra változtassam — így lettem törvényesen Solymosi. Ebben az időben — s főleg a városban — az egyre pimaszabbul tüntető bundisták (a volt német polgári iskola diákjai) is komoly szerepet játszottak. Ekkor a tanítóképző idegen — főleg német — nyelvű diákjai elég nagy számban, minden kényszer nélkül, önként s becsületes szándékkal kérték névváltoztatásukat a Belügyminisztériumtól.

Ekkor lett Heuschmidtől és Heidvogelből: Hargita, a Weber testvérekből: Vezér, Fischer: Fogarasi lett, Reisz: Rendes, Fleckenstein: Csada, Szedlmayer: Szőnyi stb.

Én az 1941. március 14-én kelt rendelettel lettem Scheibl Tamásból: Solymosi Tamás.

Így festett a nemzetiségi kérdés a Bajai Tanítóképzőben. A háború végét már — sajnos — nem érhettem meg Baján. 1944 őszén a szovjet hadsereg előrenyomulása miatt a magyar hadvezetés elrendelte (a Horthy-proklamáció után) a tartalékosok mozgósítását, ezzel a leventék nyugatra telepítését is. Így kerültem — sokadmagammal — a Dunántúlra.

Nehézségek után aztán visszajutottam mégis a falumba. Mivel Császártöltés sváb község, a lakók egy részének bizonyos karbantartási munkát kell végeznie. Férfiak, nők közmunkára, repülőtér építéshez jelentkezzenek a meghatározott időben, a parancsban megjelölt helyen! Én, bár beleestem a korba, nem mentem el a gyülekezési helyre. Ekkor esett meg, hogy összetűzésbe kerültem édesapámmal, aki — proletár lévén — nem volt képes felfogni, hogy az oroszok rabszolgamunkára viszik a szegény embereket. Annyira megharagudott rám, hogy nem engedte, hogy elbúcsúzzam tőle.

A sváb kitelepítés első napján kevés embert sikerült valóban „kitelepíteni”, mert az érintettek nagy része elmenekült

a végrehajtó hatóságok elől, s meghúzta magát a környező magyar tanyákon, falvakban és városokban, ahol szívesen fogadták őket. Ekkor napnál világosabban kiderült, hogy minden ellenkező propaganda dacára a magyar is és a sváb is mindenekelőtt ember. Nem kirekesztő, nem sovíniszta meg nacionalista (a szó kozmopolita értelmezése szerint), viszont fajtájához, ősei történetéhez hű, múltját meg nem tagadó európai nép, népcsoport. Az üldöztetésben felújították és megerősödtek azok a baráti-bajtársi kapcsolatok, amelyek az első világháborúban meg az azt követő években alakultak ki a Kalocsai Sárköz falvaiban élő katonacimborák és az őszinte jó barátok között. Még gyermekeik, sőt unokáik is ápolják a szorongattatáskor összeforró baráti kapcsolatokat. A töltési svábok megszokott látogatói voltak a kalocsai és környéki falvak búcsúinak, s számtalan szekér (később autók) hozta-vitte a töltési búcsúba a kalocsai, szakmári, homokmégyi, dusnoki stb. vendégeket. Kár, hogy ez a régi jó szokás a búcsúk elmaradozásával egyre inkább megszűnik!

A kötelező robot elől Kalocsára gyalogoltam. Találtam egy házat, ahol szívesen befogadtak. Menedéket adtak ellenére, hogy a városban falragaszokon fenyegették büntetéssel (letartóztatással, kitelepítéssel) a bujkálókat meg a befogadó családokat is. Beiratkoztam a Kalocsai Tanítóképzőbe. Az igazgató lakására mentem, ugyanis betegágyában fogadott. Őszintén elmondtam neki, hogyan kerültem Kalocsára. Nem tétovázott, felvett, s mindjárt megígérte, hogy amint szűnik a svábok elleni hajsza, kezdek a tanulmányaimat intézetükben. Ennek nagyon megörültem, belopakodtam az iskolába, ahol a volt polgári iskolai osztálytársaim a régi barátsággal fogadtak. Kezdek megszokni az új helyemet, de néhány hét múlva idegösszeroppanást kaptam. Bátornak éreztem magam, mégis megviselt a sok szorongás, így kezelőorvosom eltiltott a tanulástól, s javasolta, hogy kerüljem a tömeges összejöveteleket, a nagyobb izgalmakat stb.

Csendben folyt körülöttem az élet, én meg a tilalom ellenére készülődtem tanítóképesítőre, sikerült is letennem a vizsgákat, elemi népiskolai tanítói oklevelet kaptam. Azt papírba csomagoltam, gyalog vittem haza, hogy bemutathassam édesanyámnak. Együtt sírtunk, mert édesapám — aki rengeteget dolgozott ezért — nem érthette meg, hogy velünk együtt örülhessen. Ezzel lezárult gyer-

mek- és ifjúkorom, annak minden személyi, közösségi történéseivel, ember- és jellemformáló hatásaival.

Újabb események, újabb élmények, örömek, gondok és megpróbáltatások előtt álltam.

Községünkben tanítónak nem tudtam elhelyezkedni. Égve az ifjú tettvágytól, elvállaltam az iskolán kívüli népművelést (ezért díjazás nem járt), amit később „szabadművelődési ügyvezetőként” — már némi fizetségért — igyekeztem tisztességesen és lelkiismeretesen ellátni. Ebben a minőségemben kerültem összeütközésbe az időközben a községbe betelepült „demokratikus ifjúság”-gal, akik feljelentettek a központi lapjuknál, amely újság a szervezeti híreiben közölte a „nagy eseményt”, hogy Császártöltésen a MADISZ nem tud dolgozni, mert „Solymosi Tamás fasiszta tanító” kijelentette, hogy míg ő a helyén van, nem lesz MADISZ a községben. A „hír” eléggé hamisan csengett, mindjárt tudtam, ki fogalmazta. Tisztáztam az illetővel a minősítem alaptalanságát és tarthatatlanságát. A rágalmat visszavonták, s később elég jó kapcsolat alakult ki kettőnk között.

Eddig sváb mivoltomat a magyarsághoz kötött viszonyulással próbáltam érzékeltetni. A következőkben együtt élő más népségi csoportokkal való kapcsolatommal foglalkozom. Életem során közeli ismeretségbe kerültem több-kevesebb más nemzetiségű egyénnel, családdal és nagyobb közösséggel is. Megkísérlem történeti sorrendbe szedni az emlékezéseket. Iskolába kerülésem előtt összebarátkoztam az utcánkban élő cigánygyerekekkel. Két cigánycsalád élt az utcánkban, tágabb értelemben tulajdonképpen egy nagy család: valahogy mindannyian rokonok voltak. Az egyik család kevert nemzetiségű volt, az asszony félig cigány, félig sváb, a férje teljesen cigány, a másik családban meg fordítva, a férfinél volt kis sváb eredet. Mindkét család gyerekei jól beszéltek svábul is, magyarul is (cigányul viszont csak nagyon ritkán és eléggé gyatrán). Az asszimilálódás útján voltak, a gyerekek mind jártak iskolába, az elemi iskola hat osztályát elvégezték. Mindnyájan dolgoztak, leszármazottaik mára beolvadtak a magyarságba. Nem szégyellik sem a sváb, sem a cigány eredetüket. Van közöttük iparos, kereskedő-vállalkozó, de még értelmiségi is. Ezek az elmúlt több mint fél évszázad során nem szenvedtek hátrányt cigány származásuk miatt. Voltak a községben zártabb cigányközösségben élő családok is, de azok meghurcolta-

tásáról nem tudok. A császártöltési cigányok mind dolgoztak: önállóan gazdálkodtak vagy napszámba jártak, kereskedtek (kupeckedtek), rendezett lakásokban éltek. Nem loptak, nem koldultak! Ma már nem ismerek senkit közülük. Sváb ismerősöktől hallottam, hogy újabban vidékről betelepedett cigány család gyermekeinek lakodalmára csak sváb vendégeket fogadtak. Gyermekekoromban a cigánygyerekek, a felnőtt is elvegyült a nem cigány lakosság között. Ha cigány kéregető vagy vándoriparos — üstfoltozó, köszörűs — jelent meg a faluban, mindenki tudta, hogy az idegen. A sváb lakosság ezeket is „tolerálta”. Soha nem felejttem el, tél volt, nagy hideg, amikor délben az iskolából hazamenve népes cigánytársaság, öregek, gyerekek jöttek velünk szemben. Otthon az asztal üresen, anyám kedvetlenül fogadott bennünket. Akkor kezdte főzni aznap ebédünket, mert apám az éppen elkészült ebédet megetette azokkal a cigányokkal, akikkel az utcánkban szembetalálkoztunk. Édesapám ugyanis megsajnálta a dermesztő hidegben útközben átfagyott és éhes keceli cigány koldusokat, feltálatlatta nekik a családnak éppen elkészült ebédet. Nem nagyon örültem a dolognak, de ismerve édesapámat, megértettem: magam is azt tettem volna...

Zsidó családok is éltek a községben. Jelentős „tösgyökeresek” a Klein családok. Hogy milyen kapcsolatban voltak egymással (vérségi, rokon vagy csak vallási), nem tudom. Azt tudom, hogy magyarul, németül egyaránt beszéltek, elég jó módúak voltak. Egyiknek szeszfőzdéje, a másiknak vegyeskereskedése volt. Nem állandó jelleggel, hosszabb-rövidebb ideig, néhány évig több zsidó család is élt a faluban. Ezek kiskereskedők, iparosok voltak. Gyerekeik közül ismertem néhányat. Egyre máig is szeretettel emlékszem, akivel egy padban ültem éveig az elemi iskolában. Úgy emlékszem, az utolsó egy-két évben már nem járt velünk, mert német iskolába ment (talán) Kalocsára. Iskolái elvégzése után szabóinasnak állt egy sváb mesterhez. Barátságunkat ekkor felújítottuk. Nem voltam itthon a deportálás alkalmával. Nagy örömmre és meglepetésemre megkeresett és megtalált kalocsai „illegálisom” idején. 1945 tavaszán sírva borultunk egymás nyakába, és meséltük el a bennünket ért nem kellemeles „élményeinket”. Máig nem felejtettem a szörnyű sebeket, amelyek elborították a lábszárát. Borzalmas látvány volt. Nem szívesen beszélt a láge-

rekről, meg arról sem, hogy családjából csak ő maga térhetett haza. Kiderült, hogy végleg ottmaradtak szülei, nagyszülei is. Nagyon örültem, hogy néhány hónapi magány után hozott maga mellé egy hasonló sorsú, nagyon helyes, tisztalelkű zsidólányt. Barátaimmal befogadtuk őket, szívesen látogattuk egymást. Néhány év után szomorúan értesültem, hogy elköltöztek a faluból, mert ott már nem tudtak megélni. A szabóság nem ment, nem volt akkor munkájuk a szabóknak. Próbálkozott borkereskedéssel is, de a konkurencia kiszorította. Jó lenne, ha legalább még egyszer találkozhatnék vele! Több, velem hasonló korú zsidófiú nem volt a faluban. Lányok voltak ugyan, de azok nem barátkoztak velünk, fiúkkal. Egyik családban hárman voltak — odavesztek. Volt egy elemis lány osztálytársam, később elkerült a faluból. A deportálás után vissza-visszajárt a községbe, de hogy- ill. hollétéről évek óta nem tudok.

Az egyik Klein-lány hazajött, vele gyakran találkoztam, utoljára kikísértem a kalocsai vasútállomásra. Azzal búcsúztunk el, hogy valószínűleg utoljára látjuk egymást, mert kimennek Izraelbe. Ezzel kapcsolatban jut eszembe egy nagyon szomorú és felejthetetlen történet, amit a testvéröcsém mesélt el, a következőképpen:

A termelőszövetkezet szénáját hordták be az őrjegi kaszálókról. Hárman ültek a szénásszekér tetején: a kocsis, két rakodó (öcsém és egy felvidéki telepés). Rettentés meleg volt, siettek a rakodással, hogy a várható zápor elől bejussanak a városba. Már az Ökörjárón haladtak (ez egy feltöltött, eléggé széles, poros út az Őrjegről a volt zsidótemető dombja felé), közeledtek a meredek domboldal felé, amikor azt látták, hogy a domboldalból egy meghatározhatatlan gubanc gurul egyre gyorsabban a domboldal alatt húzódó dűlőútra. A kocsis sürgette a lovakat, hogy minél előbb lássák, mi gurult le a „hegyről”. Hát amint odaértek, megmozdult a gubanc, s kikeveredett a porból egy emberforma alak. Próbált föltápászkozni, a lábára állni. Öcsémék leugrottak a szekérről, felsegítették, s ekkor ismerték fel, hogy ez Adolf bácsi. Nehezen jutottak szóhoz, szinte csodának tűnt a látvány. Mit kereshetett az öreg a domb tetején? Adolf bácsi nagy küszködéssel, szívszorító zokogások között elmondta végre, mi történt vele. Eljött Kiskőrösről (ahol ekkor a családjával lakott), hogy elkészönjön a temetőben nyugvó őseitől. Hörgő jajveszékélése miatt nehéz volt érteni a szavait, talán hébe-

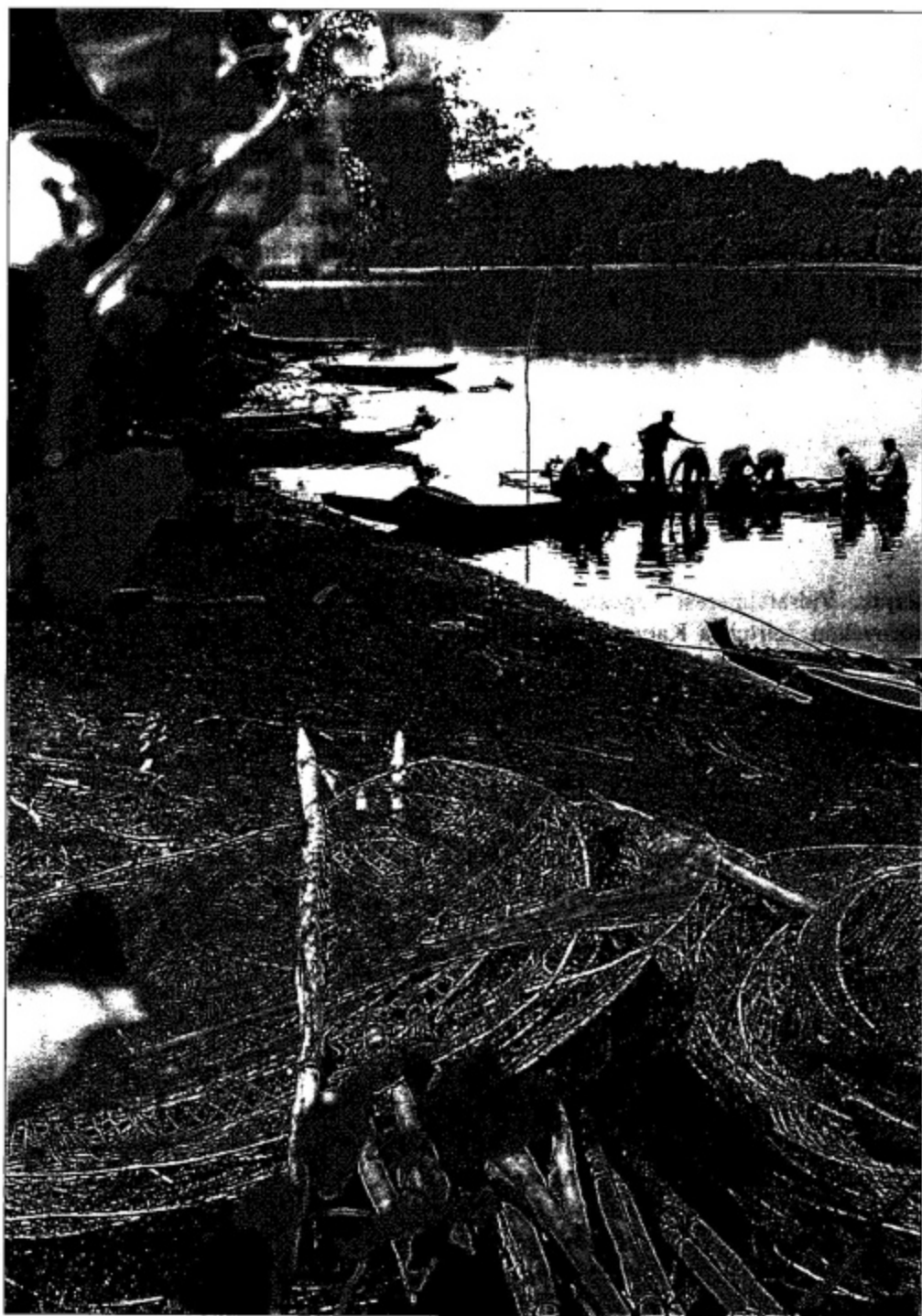
rül is imádkozott, könyörgött meg szitkozódott, míg kiderült, hogy az ősök sírjait az utódok elhanyagolták, az idegenek pedig széthordták, kerítését is eltüntették. Az öreg csillapodni nem akaró fájdalmas zokogása átterjedt a három hallgatóra is. Társak voltak ugyanis az üldöztetésben, ki kisebb, ki nagyobb nyomorúságban megkiszolgáltatottságban. A kocsis mint sváb deportált töltött négy évet a donyeci bányákban, itthon pedig hosszú időt Recsen (ahová elvitték, soha nem tudta meg, miért). A Felvidékről áttelepített rakodó azért siratta hazáját, mert ott nem marad-

hatott a magyarsága miatt. Őcsém meg azért sírt, mert eszébe jutott édesapánk éhhalála a donyeci szénmedencében.

Hosszan emlékezhetnék és írhatnék még a címben említett „másság”-ról, de befejezem írásomat ezzel a tanulságos és igaz történettel, amely elgondolkoztathat mindenkit, aki ilyen vagy olyan szándékkal beszél származási, nemzetiségi, nyelvi vagy vallási különbözőségekről. Ne beszéljünk másságról, hanem valljuk meg világosan és egyértelműen, hova tartozunk, kik és mik vagyunk, vállaljuk magunkat olyannak, amilyenek vagyunk!

És most, ezek után elmélkedek: Mi is szülhette ezt a „másság” szót, mint valami létező fogalom kifejezését? Véleményem szerint meghunyászkodó gyávaság. Ha nem merem kimondani, hogy sváb, magyar, bunyevác, zsidó, tót vagy mi vagyok. Ha nem merem kimondani, mert szégyellem, hogy bármely csoporthoz tartozásomból eredően érdemtelen előnyt, netán hatalmat is élvezek, vagy éppen szegénységben, elesettségben tengődöm, önhibámon kívül.

Solymosi Tamás

Pihenő varsák a bajaiak rezéti halásztanyáján.
Az emberek a csónakban tisztítják az ebédhez valót. (1981)

KECE, MILLING, MARÁZSA

Kunkovács László

fotóalbuma

Balassi Kiadó, 2001.

Már a cím is telitalálat. Aki ismeri ezeket a szerszámokat, érdeklődéssel veszi kézbe Kunkovács László albumát, aki nem tudja, mit jelent, azt a kíváncsiság hajtja. A szerző nem ismeretlen Baján, nem csak azért, mert sokat járt felénk, vendége volt a nagybaracscai fotótábornak is, de sok évvel ezelőtt itt mutatta be először a hagyományos halászatról készült válogatott fotóit, melyek aztán külföldön is sikert arattak, legutóbb a Hannoveri Világkiállítás magyar pavilonjában. A Balassi Kiadó jóvoltából most 150 felvételben gyönyörködhetünk. A könyv azonban több mint fényképek sora. A hagyományos, ma már egyre jobban pusztuló halászat eszközeit, a velük való munkát mutatja be az egész ország területéről, de rövid szövegeivel szinte halász-lexikont ad kezünkbe. Hogy a Honpolgárban ismertetjük, annak nemcsak a bajaiak halászat iránti érdeklődése az oka, hanem környékünk is többször szerepel: a rezéti halásztanya, Nagybaracska, Bába, a Sugovica, ahogy a halászat iránt érdeklődő fotóművész látja.

Solymos Ede

Az Alsó-Duna-völgy élővilága, különös tekintettel a madarakra

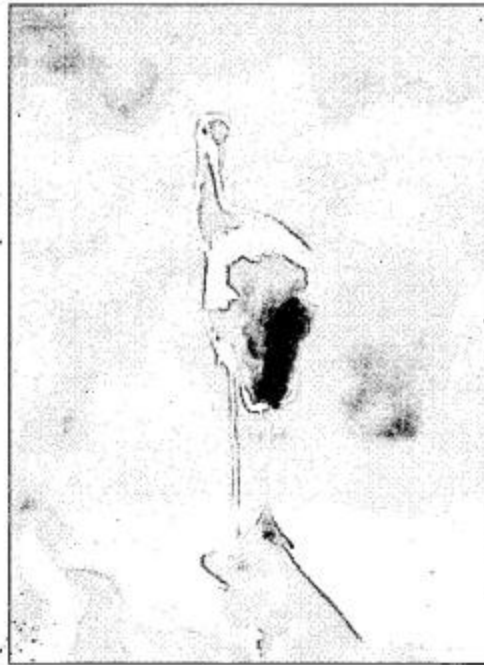
— a Solymos Ede 75. születésnapja alkalmából megrendezett
„Élet a Dunán” című tudományos konferencián
elhangzott beszámoló alapján —

A Siótoroktól a déli határig húzódik az a terület, melyet a bajai Ifjúsági Ház (korábban Úttörőház) Vad- és Madárvédelmi Szakkörével, a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület bajai munkacsoportjával, és 1995-től a Baja Ifjúsági Természetvédelmi Egyesület tagságával rendszeresen bejárunk.

Az amatőr természetbúvár szemüvegén át nézve a Duna-völgyet és a környező területeket, az itt élő állat- és növényvilágról szeretnénk átfogó, de korántsem teljes képet adni.

A kutatásoknak kezdetben keretet adó madarász-szakkör több mint húsz éve működik. Ez alatt az idő alatt sok mindennel foglalkoztunk. Tulajdonképpen minden egyes téma feltárása nyomán egy-egy diák versenydolgozata vagy szakdolgozata született meg.

Figyelemmel kísértük az ártéri erdő születését a Duna zátonyain, felmértük a Gemencben előforduló moha-fajokat, bagolyköpet-vizsgálatokat végeztünk, számba vettük a közép feszültségű távvezeték-oszlopok által elpusztított madarakat, megvizsgáltuk a löszpusztagyepék és kunhalmok növényvilágát, kullancsfelmérést végeztünk növényeken, állatokon. Lágyszárú védett növények élőhelyeit kerestük. Foglalkoztunk ökológiai folyosók fenntartásával, a gátszakadással létrejött tavak élővilágának kutatásával. A környéken fészkelő fehér gólyaállományt folyamatosan figyelemmel ki-

Fehér gólya

sérjük. Vidrafelmérést végeztünk Baja környékén, leírtuk a Katymár környéki vizes élőhelyek élővilágát. Sükösd térségében ürge-élőhelyeket kerestünk, a Gemencben feltérképeztük a fekete galagonya előfordulási helyeit. Élvefogócsapdákkal kisemlősöket fogtunk és vizsgáltunk meg, felmértük, milyen állatokat taposnak el a járművek az utak mentén.

Néhány dologra gyakorlatilag folyamatosan külön odafigyeltünk. A továbbiakban a legfontosabbnak ítélt kutatások lényegét kívánjuk röviden bemutatni.

A közönségesnek számító selyemkórót azért tartjuk érdemesnek a bemutatásra, mert az ártérben terjedése napjainkban is tart. A Gemencben járva láthatjuk, hogy sok helyen szinte teljesen ellepte a réteket. A selyemkórót (*Asclepias syriaca*) Európában kezdetben haszon- és dísznövényként honosították meg. A faj őshazája Észak-Amerika. Európába 1629-

ben került át. Magyarországi természetésére 1871-ben a Földművelésügyi Minisztérium rendelete alapján hazai mezőgazdasági intézetek kísérleteket végeztek. Egyes részeinek felhasználhatóságát abban az időben sokan vizsgálták, hisz akkori ismereteik szerint értékes növénynek tűnt. Ezt igazolja, hogy virágából szörpöt, bort, illóolajokat állítottak elő. A mag szőrfüggelékéből selymet, gyertyabelet készítettek, és párnák, valamint mentőmellények kitömésére, illetve szigetelőanyagként alkalmazták. A selyemkóró nehezen irtható. Elterjedésének megakadályozásában természetes ellenségei nyújthatnak megoldást. Kutatásaink alatt többször figyeltük meg, hogy néhány selyemkórón lovagbodobácsok telepedtek meg, és szívogatták a növény termésikre, ám ezek a rovarok nem okoztak jelentős károkat a példányon. Később narancssárga tetveket találtunk egy-egy selyemkórón, így elkezdtünk adatokat keresni róluk. 1983-ban dr. Horváth Zoltán fedezte fel először Magyarországon, hogy a Földközi-

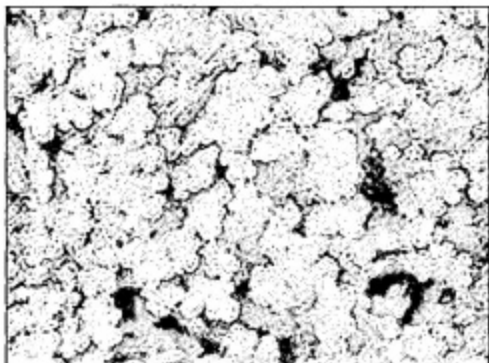

Selyemkóró termése

Madarász-szakkör húsz éve

tenger medencéjében gyakori oleánderlevéltetű (*Aphis nerii* B. de F.) tömegekben lepi el a selyemkóró leveleit, hajtásait és tokterméseit. Valószínű, hogy a levéltetvek korlátozzák a selyemkóró

Moszatpáfrány

túlzott elterjedését.

Az azolla vagy más néven moszatpáfrány (*Azolla filiculoides*) adventív növényfaj, a vízfelszínen elszaporodva lég- és fényzáró „szőnyeget” alkot, kiszorítja az őshonos vízinövényeket, súlyosabb esetben alatta a víz teljesen sötétbe kerül, és anaerob körülmények alakulhatnak ki. Ázsiában és Dél-Afrikában honos, Európába kerülésének körülményei tisztázatlanok. Az azolla térhódítása jól megfigyelhető az Alsó-Duna-völgyben. Először 1996-ban találtuk meg a gemenci ártéren, a Fás-Dunában. Bár trópusi eredetű növény, de áttelelt. Vegetatívan szaporodik, és valószínűleg a Duna áradásaival déli irányban terjed. Azóta 1998-ban tömegesen jelent meg a Szeremlei-Sugovicában és a dunafalvi Bezerédy-Holt-Dunában is. Az azolla szimbiózisban él egy kék zöldalgával (*Anabaena azollae*), mely akkumulálni képes a nitrogént, és amikor a növény elpusztul, a nitrogén felszabadul. Ezért a tulajdonságáért felhasználják az azollát a trópusokon, főképpen rizsföldeken trágyázásra is. Hosszútávú vagy nagy területet érintő európai Azolla-„invázióról” ez idáig nincs tudomásunk. Alkalmanként — főleg nyáron — néhány helyen (pl. a Duna-Deltában) megfigyelték.

Egy másik, napjainkban terjeszkedő faj a bíbor nebánsvirág (*Impatiens glandulifera*). Valószínűleg dísnövényként került Európába, és „kiszabadult” a kertekből. Ázsiai származású, és tőlünk északra (pl. a Szigetközben) már korábban megjelent.

Nemcsak a növények, hanem az állatok közt is vannak nemrégiben megje-

lent, terjeszkedő fajok. Ilyen például az amuri kagyló (*Anodonta woodiana*), mely a Dunában, a halastavakban és a belvízcsatornáknak egyaránt megtalálható. Az ázsiai növényevő halakkal került be Európába, így Magyarországra is. Az Alsó-Duna-völgynek ma ez a leggyakoribb kagylója.

A magyarországi alsó-Duna-szakaszon 51 halfaj előfordulása bizonyított. Ezek közül szintén van néhány, ami a közelmúltban jelent meg. Megjelenésük nem mindig azonos okokra vezethető vissza. Jellemző példa a folyami géb (*Neogobius fluviatilis*), amely valószínűleg természetes úton vándorol felfelé a Dunán. Érdekes, hogy a Balatonban előbb jelent meg. A kínai razbóra (*Pseudorasbora parva*) a növényevő halakkal véletlenül került Európába. Végül a háromtüskés pikó (*Gasterosteus aculeatus*) valószínűleg a németországi és ausztriai telepítéseket követően lefelé kezdett vándorolni. Első példányait a Baja alatti szakaszon 2001 nyarán találtuk meg.

Természetesen a terület és főleg a Gemenc nem a terjeszkedő növényekről és a nemrégiben megjelent új halfajokról híres. Az ide látogatók nagy része megpillanthatja a vaddisznót és a gímszarvast, melyek igen szép számban fordulnak elő a környéken.

Az európai hód valaha tagja volt Magyarországnak, így a gemenci Duna-ártér természetes faunájának, azonban feltételezések szerint már évszázadokkal ez-

Hódrágtá fa Gemencben

előtt kipusztult, éspedig főleg a prémjéért folytatott, erőteljes vadászat következtében. Arra vonatkozóan nincsen megbízható adatunk, hogy a Gemencből mikor tűnt el, viszont egykori jelenlétét hitelt érdemlő dokumentumok bizonyítják. Az elmúlt öt évben a WWF kezdeményezésére és szervezésében hódvisszatelepítési program indult Gemencen. A visszatelepítés során 35 példányt hoztak és engedtek szabadon. Részt vettünk a telepítést megelőző élőhely-alkalmassági felmérésben. Középiskolások és egyetemisták végezték a terepmunkát. Azóta is figyelemmel kísérjük a megtelepedett hódok életét.

Az Alsó-Duna-völgy élővilága változik. Az elmúlt 25 évben a területen megfigyelhető néhány faj terjedése, és megfigyelhetőek eddig itt nem látott fajok. Ez bizonyos fajok esetében természetes, és nem jelent veszélyt az őshonos fajok szempontjából, más fajok terjedése azonban káros, sőt tragikus következményekkel járhat.

Kacsák télen egy dunai zátonyon

Bár az eddig említett témákkal sokat foglalkoztunk, tevékenységünk nagy részét a madármegfigyelések, a fészkelő és a teledő állomány felmérése, dunai madárszámlálások és a vonuláskutatás (madárgyűrűzés) jelenti. Két kiemelt fajjal: a rétisással és a fekete gólyával kapcsolatosan több éve folytatunk szisztematikus kutatásokat.

A rétisas-felmérés az országos védelmi programhoz kapcsolódva 1987 óta folyik. Irodalmi adatok utalnak arra, hogy a területen jellemző ragadozómadár volt a rétisas, melynek állománya a XX. század közepétől kezdve megfogyatkozott, de napjainkra ismét nő. Számuk a vizsgált területen a 2001-es felmérésünk szerint 15 pár. A nemzetközi kapcsolatok a rétisas-védelemben fontosak: a jugoszláviai ill. horvátországi, a Száva és a Dráva mentén jelölt rétisások közül 7 példányt megfigyeltünk Magyarországon. Mivel az élőhely a sasok számára a Siótól a Drávatorokig egységes és összefüggő, ezért védelmüket is csak nemzetközi összefogással valósíthatjuk meg. Télen a rétisások elkóborolnak, élelem után járnak, ilyenkor a védett területen, a nemzeti park területén lehet őket tartani, amennyiben itt megfelelő mennyiségű táplálék elérhető számukra. Ezért szinte minden télen kihelyeztünk számukra elhullott birkákat, illetve elpusztult halakat.

Néhány évvel ezelőtt, amikor a vízgazdálkodás és a természetvédelem még egy minisztériumhoz tartozott, a holland-magyar vízügyi együttműködés keretében ökológusok érkeztek hozzánk, mivel a Rajna mentén tervezett, a természetes állapot visszaállítását célul kitűző munkájukhoz a Gemencet választották mintaterületnek. Ezt a programot „Black Stork Project”-nek nevezték el, mert úgy gondolták, sikerüket az jelzi majd, ha eléri, hogy újra fészkeljenek fekete gólyák a Rajna árterében. 1992-ben megkezdett munkánk közben hamar kiderült, hogy Gemencben sokkal nagyobb számban fészkelnek fekete gólyák, mint azt eleinte

gondoltuk. A fészkelőhelyek feltérképezéséhez nagy segítséget nyújtott egy, az Alsó-Duna-völgyi Vízügyi Igazgatóság által 1991-ben készített légifotó-sorozat, mely gyakorlatilag a teljes gemenci területet lefedi. A további fekete gólyafészkek keresését minden télen folytatjuk. A térségben 50 pár költ rendszeresen. Felméréseink alapján megállapítható, hogy a fekete gólya-populáció egyenletesen oszlik el a területen. A fekete gólyák fészkelési szokásainak vizsgálata alapján egyértelműen ki lehet jelteni, hogy legtöbbször természetes vagy természet szerű, öreg erdőben lévő 100-120 éves tölgyet választanak fészkelőhelyül, és természetvédelmi szempontból igen értékes erdőkben élnek.

A fekete gólyák táplálkozását vizsgálva megtudtuk, hogy nagyobb részt halal, ha nincs hal békával táplálkoznak. Ideális táplálkozóhelyeik az ún. fokrendszerek, ahol egy-egy áradás után a fokozatosan apadó vízben időnként „abnor-

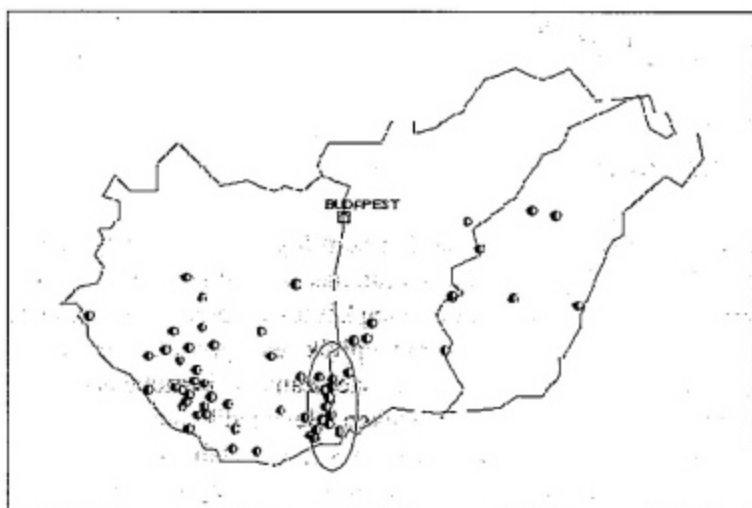
málisan nagy” a halsűrűség. Különösen fontosak ezek a táplálkozóhelyek az őszi vonulás kezdetén, mivel az északabbról érkező fekete gólyáknak megállóhelyet, táplálkozóhelyet biztosítanak, és itt gyülekeznek a vonulás előtt a csapatok, ha elegendő a táplálék. Ez rámutat arra, hogy a fekete gólyát, mely elterjedési területének mintegy 70%-ában veszélyeztetett, nem lehet egy országban megvédeni. Ez a felismerés indította el 1993-ban azt a nemzetközi fekete gólya védelmi programot, melynek részeként Magyarországon is színes gyűrűzést végzünk 1994 óta. Az 1996-ban megrendezett II. Nemzetközi Fekete Gólya Konferencián derült ki — meglepetésünkre — az, hogy ma a világon ismert, felmért és kutatott helyek között ez a fekete gólyák által legsűrűbben lakott összefüggő terület. Ennek, úgy gondoljuk, két oka van: a gólyáknak van mit enni, és még van hová fészket rakniuk. Azt hisszük, hogy a területen való jelenlétével a fekete gólya azt jelzi, hogy a hullámtéren a természetes állapot elemei még ma is fellelhetőek.

Az elmúlt húsz évben közel 250 madárfaj előfordulása bizonyított az alsó-Duna-völgyi területeken. Ezek közül a fekete gólya és a rétisas különös jelentőséggel bír, mivel egész életük során a vizes élőhelyekhez kötődnek, és mindkét faj fokozottan védett. Ez a — máshol ritka — két faj oly mértékben jellemző a területre, hogy akár az Alsó-Duna-völgy címermadarául is választhatnánk őket. A fekete gólya és a rétisas jelenlétével minősíti az élőhelyet. A fekete gólya és a rétisas védelme fészkelő- és táplálkozóhelyük biztosítása nélkül elképzelhetetlen. Ezekben a viszonylag háborítatlan területeken változatos növény- és állatvilág található meg életfeltételeit. Célunk: a fekete gólya és a rétisas védelme így válik eszközzé is egyben.

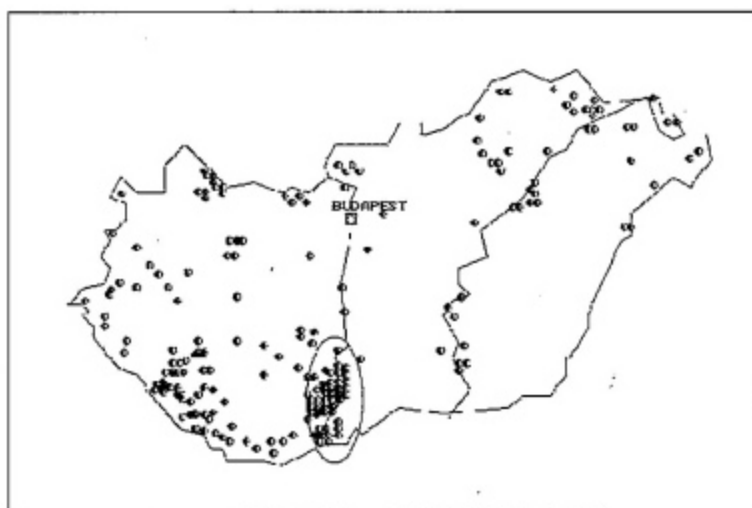
Az Alsó-Duna-völgy, a hullámtér, a Gemenc legfőbb jellemzője a dinamizmus a vízjárásban, az élőhely-típusok egymásba alakulásában és az élővilágban egyaránt. A dinamikus változások periodicitást

Fekete gólya-fészkek öreg tölgyön

Rétisas fészkelőhelyek Magyarországon

Fekete gólya fészkelőhelyek Magyarországon

mutatnak, ennek ellenére a rendszer folyamatos változásban, fejlődésben van. A változások fő tényezője rövid és hosszú távon egyaránt a Duna vízjárása. Ettől függenek a táplálkozóhelyek, az élő-

helyek és a növények termőhelyei. Rövid távon az áradások-apadások, hosszú távon a Duna vízszintsüllyedései és a hullámtér feltöltődése határozzák meg az éltetfeltételeket. A dinamikus változó-

sok teszik az Alsó-Duna-völgyet kuriózummá, rendkívül változatosná és értékessé.

Kalocsa Béla és Tamás Enikő

Merítések a Dunából

Könyv a Duna-könyvről alcímet is viselhetné az a szöveggyűjtemény, amelyben jeles szerzők (Göncz Árpád, Határ Győző, Kárpáti Kamil és Makkai Ádám) méltatják Kabdebó Tamás 800 oldalas folyamregényét a *Danubius Danubia*-t. És hogy az eredeti mű ívét is felidézhesük szellemi kalandozásaik közepette, ezért a recenziók mellett a trilógia kulcsfejezetét (Év és sorsfordulók) is újraközölte a kötet összeállítója, Kabdebó Tamás.

Hagyományos könyvismertetés helyett ezúttal következzenek merítések, azaz idézetek az írásokból: kire hogyan hatott a mű, és miben látja a *Danubius Danubia* értékeit?

„Az első tíz oldalon szíven ütött érzelmi gazdagságával, kristálytisza nyelvi szépségével, és a századik oldalnál már teljesen magával ragadott abszolút történelmi és hangulati hitelével. Én többek között ugyanazoknak az élményeknek voltam részese, mint Te, így többnyire fájoan érzem a kortársaim visszaemlékezéseinek hamisságát, csináltságát, felületességét. A Te írásod egy pillanat alatt visszaidézte közösen megélt esztendeink sűrű levegőjét.” (Göncz Árpád)

„Minek nevezem: esszéregénynek? Mítoszteremtő regényfolyamnak? Történelmi kompendiumnak? Családregény-

nek? Hány család, hány regényének? ... A regény megújulásának vagyunk tanúi. *Gil Blas* ördöge emelgette így a háztetőket, hogy bekukucskáljon az emberjóság fészkebe... Irodalmi időgépkörön „hipp-hopp” áttűnéssel belegázolunk azokba a századokba, amikor az auctor meg-megszólt, hol mint „az Író”, hol mint a „Titkos Krónikás”, beszédbe elegyedett az olvasóval, és egyszer átvezető kommentárral traktálta, másszor bölcsességgel, a planéták állásával, morállal (életvitellel, ájtattal), világlátással látta el... Hogy a kép teljes legyen, a trilógia, hol történészek, hol régészek, hol Duna-kongresszusok révén az ókorig is elkalandozik; ám e kitérések ellenére szerző és műve harsányan hungarocentrikus. Azt a legendás „magyar embert” fogadja szívébe...” (Határ Győző)

„Itt van mindjárt ez a Kabdebó-féle 16 és fél oldal, a ... Vihart arat. Odakívánkozna alá alcímül: az 1956-os forradalom anatómiája. És még útbaigazítóbb módon: szépirodalmi anatómiája... Mikközben valamennyien érzékeljük, hogy még nem született meg '56 szépirodalma, nagyregénye, regényfolyama, költészete és drámája, s én magam is azért nevezem félszárnyúnak a forradalmat, mert nem csapódott, nem kristályosodott ki ilyen művekké ... tehát nincs, ami át-

élhetővé tehetné az utódnemzedékek számára.” (Kárpáti Kamil)

„Az első világháború vége és a második kitörése közti húsz esztendő alatt (1920-1940) James Joyce megírta az első ún. folyamregényt ... K. T. a Móricz Zsigmond-Németh László hagyományt választotta a „folyamregény-konceptióval” való összeötvöződés alapjául... K. T. új koncepcióval ajándékozza meg olvasóit, mely munkáját az eredeti mű rangjára emeli...”

A Dunát, mint Hamvas Béla androgün*-konceptiójának egyik lehetséges verzióját, nő-férfinek, azaz férfi-nőnek tekinti (*Danubius-Danubia*), s ezzel egyidőben megteszi a partja mentén lakó népek történelmi és tudati szülőjének és főütőerének. (*Az androgün nem hermafrodita, hanem nemek feletti ideális ember, angyal ember, olyan, amilyennek az Isten teremtett bennünket a bűnbeesés és a platóni két nemre szakadás előtt.) (Makkai Ádám)

A kötet Baján a Bajai Honpolgár Alapítvány kiadványaként látott napvilágot. Az alkonyi Duna hangulatos borító fotóját Gyulavári József, a kötet tervezője készítette.

Schmidt Antal

„ÉLET A DUNÁN”

*néprajzi állandó kiállítás
a Türr István Múzeumban*

Új állandó kiállítás nyílt a bajai Türr István Múzeumban, mely 1996 óta immáron a harmadik. Öt éven belül sikerült egy romokban álló múzeum kiállításait újra megnyitni. Az első állandó kiállítás 1996 júliusában nyílt a múzeum földszinti (Rossevelt tér) kiállítótermében Baja 300 éve város címmel. Már jeleztük korábbi, a múzeumról szóló híradásokban az épülettel kapcsolatos gondokat. Most röviden összefoglaljuk, mi is történt az elmúlt években.

A kezdő időpont 1994., amikor is a Türr István Múzeum emeleti kiállítótermének — és raktárainak — földeme életveszélyessé vált. Közel 600 m² kiállítást kellett elbontanunk. A földémfelújítás 1997 végére befejeződött. Pályázaton a Nemzeti Kulturális Alapprogram segítségével — 1 millió Ft-os beruházással — visszaállítottuk a Néprajzi csoportok Baja környékén c. kiállítást (rendezte Szojka Emese). A másik kiállítás, mely az Élet a Dunán címet viselte, s a népi halászat, vízimolnárság, a vízen járók életét mutatta be, sajnos nem valósult meg — anyagi okok miatt — egészen ez év augusztus 19-ig. E napon dr. Andrásfalvy Bertalan egyetemi tanár ünnepélyesen átadta a közönségnek Baja város új halászati kiállítását. Most már látogatható, s bátran mondhatjuk, nagy sikernek örvend. Hiszen Baja a Duna nélkül...

A kiállítás „alapanyagát” Solymos Ede ny. múzeumigazgató szolgáltatta. Munkásságának tekintélyes része szól a Dunáról, a halászatról. Anyag tehát volt bőven, csak a kiállítás más jellegű anyagi költsé-

geit kellett előteremteni. A Millenniumi Kormánybiztos Hivatala és Baja Város Önkormányzata megteremtette ezt a hátteret, s elkezdhattünk építkezni. Az idő igen rövid volt — május–augusztus —, s aki már rendezett állandó kiállítást, az tudja, milyen rövid is ez az idő. De szerencsések voltunk, hiszen Solymos Ede megírta a forgatókönyvet, dr. Tóth István (történész, Szeged, Móra Ferenc Múzeum) rendezte, a Szimmetria T+T (Szeged) pedig — bajai vállalkozók bevonásával — kivitelezte a kiállítást. Csak természetes anyagokból készült az installáció, tölgyfából a vitrinvázak és posztamentek, podesztek, s a világítás pedig a célt szolgálja: nem hivalkodó.

A kiállítás kész, s ez Baja Város Önkormányzatának s az igényes rendezésnek, kivitelezésnek köszönhető.

Kedves Látogató! Ötven év munkáját láthatja, hiszen Solymos Ede kandidátus ennyi év alatt gyűjtötte össze a tárgyakat, s a rendező és kivitelező ennek a munkásságnak rendelte alá tudását. A nyolc bábuval a népi halászat jellegzetes mozzanatainak bemutatása történik (hálókötés, kerítőháló-húzás, millingezés, kuttyogtatás, hálószerítés, valamint halfőzés és halárusítás). Sok nagyított archív felvétel dokumentálja a népi halászatot a Dunán, s látható a Budapest-Baja közti Duna-szakasz halászatának szinte teljes eszközkészlete.

A Duna szabályozások előtti és utáni életrajza elevenedik meg XVIII. századi és mai térképeken. A folyam halfaunáját — a ma is a folyóban élő halaktól kezdve

a ma már nem foghatóig — halpreparátumok mutatják be. Látható egy viza, valamint még két tok (vágótok, sőregtok) is.

A hajóépítők és -javítók (supperek) munkája szerszámaik bemutatásával és fényképeken elevenedik meg. Az Anna nevű gabonás hajó hatalmas orrtökéje, a supperek szerszámai, egy vízszűrő a kiállítás igen látványos része.

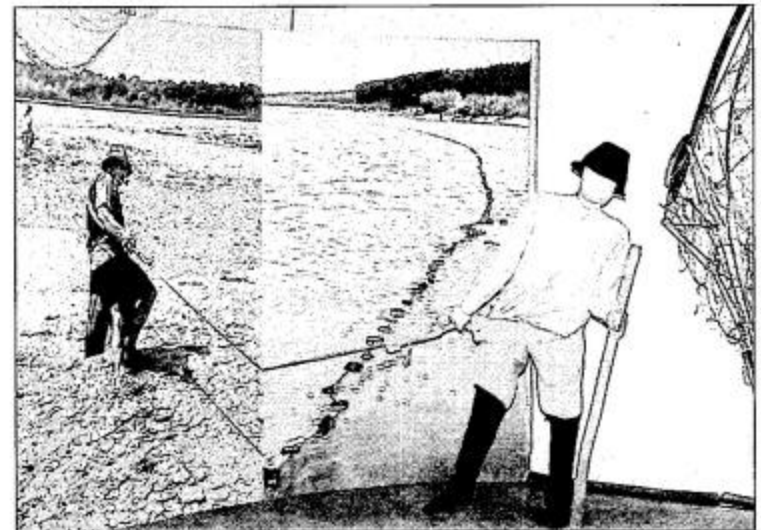
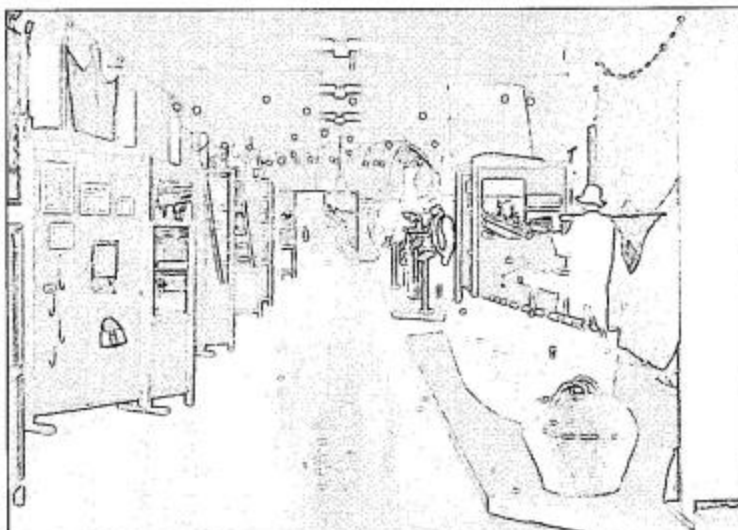
A vízimolnárok céhes dokumentumai is megnézhetők a kiállításban (privilegiumok, jegyzőkönyvek, céhes lajstromok) és más tárgyi emlékeket, így céhládák, duplerek, céhjelvénnyek, pecsétnyomók és -nyomatok láthatók. Jánoska (Szent János, a vízen járók védőszentje) megeleveníti a vízen járók ünnepét, a Jánoskaeresztést.

A Duna és a táj, valamint Baja, a polgárváros sajátos megjelenítése vált lehetővé e kiállítással, mely szervesen kapcsolódik az 1998-ban újjáépített Néprajzi csoportok Baja környékén c. kiállításához. E két állandó tárlat látványosan képes bemutatni a sokszínű Bácska életét, az itt élő magyar, bunyevác, sokac, sváb, valamint az 1945 után ide telepített felvidéki magyar és bukovinai székely népviseletet, az együttélés gazdagító hatását.

Aki a víz közelében él, megtanulja tisztelni a folyamot, s mindazt, ami áldásából és tisztításából fakad. A Duna-kiállítás — reméljük — szemet gyönyörködtető látványon túl okos tanító is lehet.

Merk Zsuzsa

Kép: Kelemen Áron

Gemenc fotóalbum:

harmadik kiadás

Tíz évvel az 1991-es első kiadást követően harmadszor is megjelent Felső Barnabás (fotó) és Papp Attila (szöveg) könyve Gemencről. Mindkét korábbi kiadás viszonylag gyorsan elfogyott.

A kötetnek csak javára váltak az újabb kiadásokat kísérő kisebb szerkezeti módosítások: képanyaga bővült, természetközpontúsága erősödött. A képszerkesztő (Belák Béla) ugyanis már a második kiadásnál elhagyta a paksi atomerőművet bemutató fejezetet, és a gépesített fakitermelést ábrázoló felvételeket.

A képek alkotója, Felső Barnabás természetvédelmi őr Gemencben, aki megszállottként kutatja a hullámtér múltját, figyeli jelenét, miközben dia- és videofelvételek sokaságán örökíti meg a táj hangulatát. Könnyen teheti, mert szinte együtt lélegzik a természettel, és ez behozhatatlan előnyt jelent számára az alkalmi fotósokkal szemben.

A 84 oldalas képeskönyv — térképvázlattal, magyar, angol és német nyelvű ismertetővel — a gödi P. Athéné könyvkiadó gondozásában jelent meg.

*A könyv a kiadó címén rendelhető meg:
P. ATHÉNÉ Bt., 2132 Göd, Sellő u. 37.*

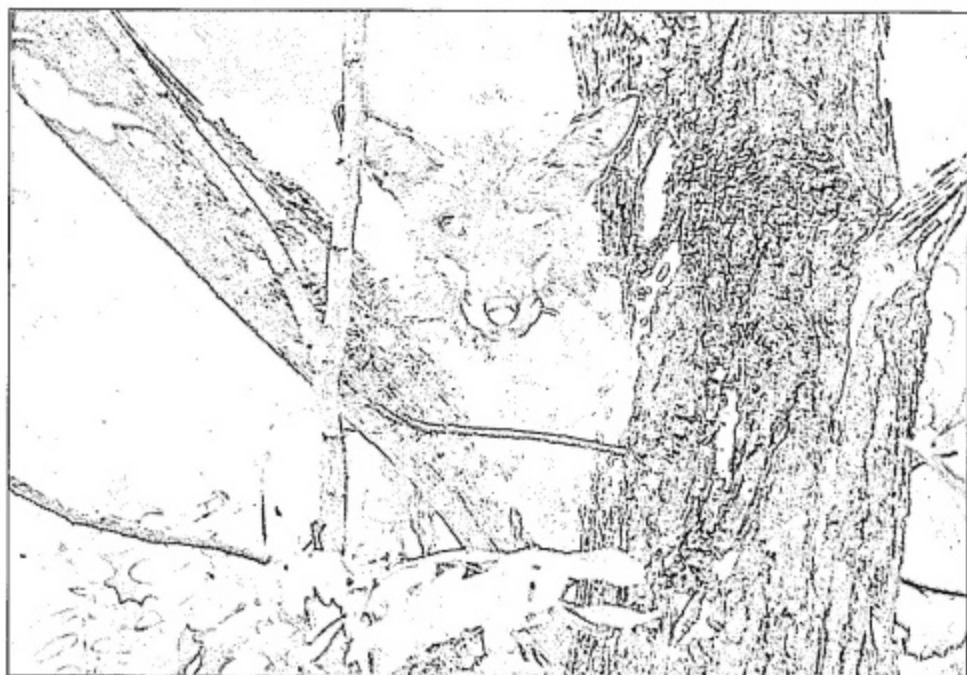
Schmidt Antal

Egy király (fent)

Róka árvíz idején (jobbra fent)

*Árvíz után a buvati erdőrészben
(jobbra lent)*

Még egyszer a Homo sapiensről

Korábbi írásomban már megosztottam néhány, az emberrel kapcsolatos gondolatot kedves olvasóimmal.

A 21. század első évében egy olyan eseményt produkált a teremtés koronája, amely inkább a Homo bestialis megnevezést érdemelné. A 2001. szeptember 11-én végrehajtott ostoba merénylet kapcsán közvetlen konzekvenciaként fogalmazódhat meg kérdésünk: van-e remény hasonló rémtettek megismétlődésének elkerülésére?

Az ember egyedüli élőlény, amely *tudatos léttel* rendelkezik, azaz reálisan tudja behelyezni magát a természet más élőlényei közé: múltjáról, jelenéről gyűjtött tapasztalatai segítségével jövőjét is tervezni tudja. Fő tevékenysége, a tudatos munkavégzés kimeríthetetlen lehetőségeket biztosít számára.

A Homo sapiens a biodiverzitás (biológiai sokféleség) csúcán áll az élőlények között, hisz ilyen változatos körülmények között egyetlen más élőlény sem él, biológiai tűrőképessége is kiemelkedő. Termelő tevékenységével (anyagi javak előállítása, orvoslás stb.) szélsőséges körülmények mellett is optimálisan szervezheti életvitelét. Az utóbbi évtizedekben a legdinamikusabban keveredő biológiai faj lett.

Jóllehet, általános tulajdonságainkban (gondolkodunk, munkát végzünk, egyre bonyolultabb eszközöket készítünk, társadalomban élünk) azonosak vagyunk, az egyes embernél, embercsoportnál minden ilyen tulajdonság *egyéni színezetet* kap.

Ennek oka bizonyára az egyedileg eltérő biológiai különbségekben rejlik. Egy-egy családban az azonos szülőktől származó gyerekek eltérő ritmusban fejlődnek, egyéni habitusuk lesz, más-más képességekkel rendelkeznek még azokban az esetekben is, ha azonos iskolákban, azonos tanároktól szerzik meg szakmai ismereteiket. Tehát az *azonos társadalmi körülmények között* élők végtelenül, sokféleképp nyilvánulnak meg, amelyet napjainkban a „másság” szóval próbálnak kifejezni. E jelző, leszűkítve egy-egy ember megnyilvánulására (másképp gondolkodás, más-más tradíciókat, szokásokat követő, eltérő vallású vagy nemzetiségű stb.), csak töredékesen fejezheti ki a szinte végtelenül sokféle árnyalatban vagy kifejezettebben eltérő embert, az egyes sze-

mélyiséget. Az „átlagos embertől” eltérő „szeni, deviáns magatartású, fogyatékos, bűnöző, csavargó, alkoholista” stb. jelzőkkel illethető ember is más a többinél. Más a csonka család, más a teljes árva, más az olimpiai győztes, a vesztes, a férjes, az özvegy, a fiatal, az idős, a férfi, a nő, az egészséges, a beteg ... stb. ... Sőt! E felsorolt vonások szinte egy-egy személyre is vonatkoztathatók esetenként!

Visszafelé is értelmezhető a sokszínűség: sok embernél az azonos vonás is árnyaltabban jelentkezhet. Másképp gyakorolja vallását, nemzetiségi tradícióit, foglalkozását stb., mint a hasonló jelzőkkel illethető embertársai. A tudásban, szakértelemben, anyagi javakban, erkölcsi és vallási meggyőződésben, politikai felfogásban stb. eltérő ember mind-mind a másság megtestesítője.

A probléma akkor kezdődik, ha ezeket az egyéni vonásokat alacsonyabb vagy magasabb rendűnek tüntetjük fel, s *mások rovására gyakoroljuk*. Az így kialakult *konfliktushelyzetek* kezelésére már voltak jó (békés) és kevésbé jó (erőszakos) megoldások egyaránt.

A hajdani *géprombolások, könyvégetések, gyűjtogatások* a nagy nyomorban élő vagy az ismeretektől elszigetelt, hamis ideológiákkal félrevezetett emberek tettének megnyilvánulásai. A bevezetőben idézett tett is hasonló forrásból fakadhatott!

Az egyes ember vagy népcsoportok kapzsisága, önzése, alaptalan irigykedése, a másság hamis leplebe burkolózása helyett az alábbi javaslatot tenné e sorok írója:

Ne a másságot, hanem a „*közös emberit*” tudatosítsa a ma embere Földünkön az anyagi és szellemi lehetőségekben nagyon nagy különbséggel élő népek között.

A *tudás, a szociális jólét* találkozása lehet csak biztos záloga a tartósan igazi, erőszakmentes társadalmak megvalósulásának. Az emberi faj specifikumainak általános gyakorlattá válása — azaz — a racionálisan élő munkát végző társadalmi lény teremtheti meg az „igazán emberi” társadalmakat!

Dr. Laki Ferenc

Előfizetési felhívás

Bajai illetőségű honpolgárok számára nélkülözhetetlen a havonta megjelenő Bajai Honpolgár immár hamarosan 13. évfolyamát megkezdő város történeti és környezetvédő lap. Nem lehet meg nélküle senki, akit lokálpatriotizmus hevít, aki szereti szűkebb hazáját, lakóhelyét, Baját. Húsz oldala leginkább Bajáról szól bajaiaknak.

Egyes számai megvásárolhatók 100 Ft/db egységáron 2002-ben is. Az előfizetési díjak sem emelkednek, megrendelhető 2002-re, egész évre:

Baja	1.300 Ft/év
Vidék	2.200 Ft/év
Külföld	3.600 Ft/év

Befizethető belföldi postautalványon, Honpolgár Alapítvány 6500 Baja, Oltványi u. 14. megjelöléssel átutalható az OTP Rt. Bajai Fiókja 11732033-20030119 sz. egyszámlára. Csekk átvehető Újvárosi ÁMK 6500 Baja, Oltványi u. 14. Gyulavárinénál.

A régi előfizetők számára decemberi számunkhoz csekket mellékelünk!

BAJAI HONPOLGÁR

Városi és Környezetvédő Lap
1990. szeptember XII. évfolyam 11. 0121. szám Ára: 100 Ft

Városi és Környezetvédő Lap

Megjelenik minden hónap első napján ISBN 1416-4469

<http://www.bajaobs.hu/baja/honpolgr/mutato.htm>

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Felelős vezető:
Bánáti Tibor

Tagjai:
Bálint László, dr. Dániel József, Jász Anikó,
Kovács Zita, dr. Laki Ferenc,
Sárosy Józsefné, Schmidt Antal

Tervező szerkesztő:
Bálint Attila

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltvány Imre u. 14.

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.